

اصول الحديث

از افادات

شيخ الاسلام الحبر المحقق الفاضل المدقق الفاضل
بين الافراط والتفريط شهيد الملة الشيخ ابو العزيز
غلام حضرت غلام الحنفى رحمة الله عليه

محرر:

مولوي خاطر گل غلامي صاحب

مصحح:

شيخ القرآن والحديث

ابو منصور مفتي سيد محمد آياز علي شاه صاحب

مکتبہ

جامعہ محسنیہ مجددیہ سیدیہ واکر کٹیہ، مظاہر
وایکہ خیبر، مراد آباد، موبیہ الرحمن، 030002974572

اصول الحديث

از افادات

شيخ الاسلام الحبر المحقق الفاضل المدقق
الفاصل بين الافراط والتفريط شهيد الملة الشيخ
ابوالعزيز غلام حضرت غلام الحنفى رحمة الله عليه

ناشر

مكتبه جامعه محمدية مجدديه سيفيه بهادر كلی پشاور

وابطه نمبر: مولانا عزيز الرحمن 03108297572

(د چاپ ټول حقوق محفوظ دی)

د کتاب پېژندنه

اصول الحديث

د کتاب نوم:

شيخ الاسلام الحبر المحقق الفاضل

مؤلف:

المدقق الفاضل بين الافراط والتفريط

شهيد الملة الشيخ ابوالعزیز غلام

حضرت غلام الحنفی رحمۃ اللہ علیہ

نظر ثانی وتصحیح: مناظر اسلام شیخ القرآن والحديث

علامه **سید ایازی علی شاہ السیفی صاحب** (حفظہ اللہ تعالیٰ)

مولانا خاطر گل غلامی الحنفی

کاتب:

عزت اللہ سلطانی

پر لیکه کوونکی:

0706912702

قاری حبیب اللہ حبیب رحمانی

کمپوزنگ:

د ملاؤبدو پته

مکتبه: جامعہ محمدیہ مجددیہ سیفیہ بہادر کلے پشاور

رابطه نمبر: مولانا عزیز الرحمن 03108297572

١	التقريظ الاول
٦	التقريظ الثاني
٥	المبحث الاول
٦	منعى الحديث لغة واصطلاحاً
٩	الفرق بين اصطلاح الاصوليين والمحدثين
١٠	معنى الخبر لغة واصطلاحاً
١٨	القول الاول فى تعريف الخبر
١٨	القول الثانى فى تعريف الخبر
١٨	القول الثالث فى تعريف الخبر
١٩	منعى السنة لغة واصطلاحاً
٢٢	النسبة بين السنة والحديث
٢٢	المبحث الثانى فى تقسيم علم الحديث
٢٢	تعريف علم رواية الحديث
٢٣	موضوع علم رواية الحديث
٢٣	غرض علم رواية الحديث
٢٤	تعريف دراية الحديث
٢٤	معنى المتن لغة واصطلاحاً
٢٤	موضوع علم دراية الحديث

٢٤	غرض علم دراية الحديث
٢٥	المبحث الثالث في بيان اقسام الحديث
٢٥	التقسيم الاول في الحديث
٢٥	الحديث المتواتر
٢٦	الخبر الواحد
٢٦	الاختلاف في حد التواتر
٢٦	اقسام التواتر
٢٨	التقسيمات الخمسة في الخبر الواحد
٢٨	التقسيم الاول باعتبار الانتهاء
٢٨	تعريف الحديث المرفوع
٢٨	تعريف الحديث الموقوف
٢٨	تعريف الحديث المقطوع
٢٩	التقسيم الثاني باعتبار تعداد الرواة
٢٩	تعريف حديث المشهور
٢٩	تعريف حديث العزيز
٢٩	تعريف حديث الغريب
٣٠	التقسيم الثالث باعتبار صفات الرواة
٣٠	تقسيم الخبر المقبول الى اربعة اقسام

٣٠	الصحيح لذاته
٣٠	الصحيح لغيره
٣١	الحسن لذاته
٣١	الحسن لغيره
٣٢	ذكر الاصطلاحين في المقبول
٣٢	اقسام الخبر المقبول عند المحدثين
٣٢	الخبر المحتف بالقرائن
٣٣	الخبر غير المحتف بالقرائن
٣٤	اقسام الخبر المردود
٣٤	الحديث الموضوع
٣٤	الحديث المتروك
٣٤	الحديث الضعيف
٣٥	الحديث الشاذ
٣٥	الحديث المحفوظ
٣٥	الحديث المضطرب
٣٦	الحديث المعلل
٣٧	الحديث المحرف
٣٩	الحديث المختلط

٤٠	الحديث المصحف
٤٠	الحديث المنكر
٤٠	الحديث المدرج
٤٢	التقسيم الرابع باعتبار سقوط الراوى وعدم سقوطه
٤٢	الحديث المرسل
٤٢	اقسام المرسل
٤٢	مرسل الصحابى
٤٢	مرسل التابعى
٤٤	مرسل تبع التابعى
٤٥	الحديث المدلس
٤٥	الحديث المعلق
٤٥	الحديث المعضل
٤٥	الحديث المنقطع
٤٦	الحديث المتصل
٤٦	التقسيم الخامس فى الخبر الواحد
٤٧	الحديث المعنعن
٤٧	الحديث المسلسل
٥٠	الحديث المثمن

٥١	المبحث الرابع فى بيان حجية الحديث
٥١	حجية مطلق الحديث
٥١	الدليل الاول
٥٢	الدليل الثانى
٥٣	الدليل الثالث
٥٣	الدليل الرابع
٥٤	الدليل الخامس
٥٤	الدليل السادس
٥٥	الدليل السابع
٥٥	الدليل الثامن
٥٧	الدليل التاسع
٥٧	حجية الخبر الواحد
٥٧	المذهب الاول
٥٧	المذهب الثانى
٥٩	المذهب الثالث
٦١	الدليل الاول على حجية الخبر الواحد
٦١	الدليل الاول
٦٢	الدليل الثانى

٦٣	الدليل الثالث
٦٤	الدليل الرابع
٦٤	الدليل الخامس
٦٥	الدليل السادس
٦٦	الدليل السابع
٦٦	الدليل الثامن
٦٧	الدليل العقلي على حجية الخبر الواحد
٦٧	الاسباب الذي يرد به الخبر الواحد
٦٧	السبب الاول
٦٨	السبب الثاني
٦٨	السبب الثالث
٦٨	السبب الرابع
٦٨	الاحادلاتفيد الاعتماد في الاعتقاد
٦٨	الدليل الاول
٦٩	الدليل الثاني
٦٩	الدليل الثالث
٧١	الدليل الرابع
٧٣	الدليل الخامس

٧٥	الدليل السادس
٧٩	الدليل السابع
٨٠	الدليل الثامن
٨١	الدليل التاسع
٨٢	الدليل العاشر
٨٤	الدليل الحادي عشر
٨٦	الدليل الثاني عشر
٨٦	اقوال الائمة والمحدثين والاصولين
٨٧	قول ابن عبد البر
٨٧	قول الشافعي
٨٨	قول الامام البخاري
٩٠	قول الامام احمد
٩٣	قول الخطيب البغدادي
٩٣	قول الامام البيهقي
٩٤	قول الامام النووي
٩٥	قول ابن حجر العسقلاني
٩٥	قول ابن تيميه
٩٥	قول عبد القاهر البغدادي

٩٦	المبحث الخامس في دلائل كتابة الحديث
٩٩	الدليل الاول
١٠٠	الدليل الثانى
١٠٠	الدليل الثالث
١٠١	الدليل الرابع
١٠١	الدليل الخامس
١٠٢	الدليل السادس
١٠٤	المبحث السادس في بيان تدوين الحديث
١٠٤	القول الاول
١٠٥	القول الثانى
١٠٥	الكتب المدونة في المائة الاول
١٠٦	الكتب المدونة في المائة الثانية
١٠٦	الكتب المدونة في المائة الثالثة
١٠٦	الكتب المدونة في المائة الرابعة
١٠٦	المبحث السابع في بيان المؤلفات الحديث وانواعها
١٠٨	الصحيح
١١٠	الجامع
١١٠	السنن

١١٠	المسند
١١٠	المعجم
١١١	المفرد
١١١	الغريب
١١١	الخبر
١١٢	المستدرک
١١٢	الاطراف
١١٣	المراسيل
١١٣	المبحث الثامن فى بيان تحمل الحديث
١١٥	السماع من الشيخ
١١٦	القراءة على الشيخ
١١٨	المراسلة او المكاتبه
١١٩	المناوله
١٢٠	المبحث التاسع فى ترجمة المؤلف والمؤلف
١٢٢	الرحلات العلميه
١٢٢	شيوخه
١٢٤	حافظه الامام الترمذى
١٣٠	حال المؤلف

١٣٠	الخصوصية الاول
١٣١	الخصوصية الثاني
١٣١	الخصوصية الثالث
١٣١	الخصوصية الرابع
١٣٤	الخصوصية الخامس
١٣٤	الخصوصية السادس
١٣٤	الخصوصية السابع
١٣٥	الخصوصية الثامن
١٣٥	الخصوصية التاسع
١٣٥	مؤلفاته
١٣٦	شروح الجامع الترمذى

التقريظ الاول

شيخ الاسلام وكييل احناف مناظر اهل سنت والجماعت

مولانا محمد حكيم المظهري (حفظه الله)

الحمد لله الذي افاض علينا النعماء وخص من بين
الانام العلماء بمزية الاستتباط واصوب الاراء وجعل
اكثرهم افضل الشهداء والصلوة والسلام على من
بعث الينا بالحنفية السمحاء وعلى اله اصحابه
الاصفياء وعلى الامة الحنفية الاتقياء وبعد :

زما در وراود دوست شهيد الاسلام غلام حضرت غلام
نور الله مرقدہ۔ د اصول حديث متعلق مجموعہ
ديو خويانر وپہ کتلوباندي زہ ڊير حيران شوم پيہ دي
چہ الله جل جلالہ خومرہ مهارت في الحديث شيخ
الحديث صاحب تہ ور کري وو الله دے ور تہ جنت
الفردوس نصيب کري ۔ يقيناً چہ دا کتاب د علوم
الحديث او اصول الحديث دنوادرو دپارہ يوجامع
کتاب دي ڊيرو کمو کتابونو کنيي به دانوادرو

ملاویرې زما ټولو علماء مدرسینو شپو خونہ دا
 التماس دې چه په دوران د درس کښې دې د دې نه
 پوره استفاده او کړې - الله جل جلاله دې کوشش
 کونکو او محبینو ته اجر عظیم ورکړې -

وانا العبد الضعیف المستکفی بکفایة الله الباری
 محمد حکیم المظہری خادم الحدیث بالجامعة
 العالمیه کابل افغانستان

التقريظ الثاني

شيخ القرآن والحديث مناظر اسلام

علامه سيد محمد اياز علي شاه السيفي (حفظه الله)

الحمد لله رب العالم، والصلوة والسلام على سيد
العرب والعجم وعلى اله واصحابه اولى العلم
والحكم وبعد فاني قد طالعت الكتاب المسمى
باصول الحديث فوجدته مشحوناً بقواعد الحديثيه
لتأييد مذهب الحنفية مع الرد على الفرقة الوهابيه
والمسؤل من الله تعالى ان يفيد به الخاصة والعامة
من البريه ويغفر لمؤلفه ومرتبته وقارئه وكاتبه بلطفه
الخفيه رحم الله عبداً قال امينا.

وانا عبده الفقير سيد محمد اياز علي شاه السيفي
خادم الحديث الشريف بالجامعة المحمدية
المجددية السيفية.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

المبحث الأول

علم الحديث دوه معظم اقساموته تقسمیری چه هغه علم ددرایةالحديث دے او علم دروایة الحديث دے۔ روایةالحديث هغه دے چه په کوم دغه صحاح سته وغیره کتب مشتمل دی۔ او علم ددرایةالحديث چه دے هغه اصول حدیث ته وائی۔ په وړه دوره کبسه شرح نخبه الفکر و وئیلی شی۔ خو په فنونو کبسه زموڼره په مدرسو کبسه دے علم ته څه دخل نشته۔ او په وړه دوره کبسه هم څوک دومره التفات دے طرف ته نه ورکوی۔ نو زموڼره سنی او حنفی طالبان دی فن ددرایةالحديث نه ډیر ناواقفه پاتے شومے دی۔ او دا ډیر ضروری علم دے ځکه چه علم ددرایةالحديث داصطلاحاتو نه سره نه وی خبر نو په روایةالحديث کبسه دمحدیثینوپه ژبه نه پوهیږی بیا خاص طور باندي د امام ترمذی دوی

مبارك خود هر حدیث نه بعد وائی چه هذا حدیث
حسن، هذا حدیث صحیح، هذا حدیث غریب، او
غریب من هذا الوجه - نو دامام ترمذی خوژبه او
اصطلاح داده چه دهر حدیث نه روستو دوی دغه
الفاظ وضع کوی - نو انشاء الله خود رسونو کبے به
دغه درایة الحدیث را خلاصه کوم نو ضروری گنرم
چه دریکار (حاشیه) په ذریعه یاد قلم په ذریعه
داتاسو محفوظ کړی، ځکه داسه موقع تاسو باندے
بیانه راځی داستاسو آخری درس دے (حاشیه) دے نه
بعد به تاسو داسماء الرجال کتابونه گوری بیا به په
هغه نه پوهیږی - او ځما طرز د اصول الحدیث دنورو
شیو خوننه څه نه څه جدادے مادے ته خپل یو طرز
ورکړے دے خپل مباحث مے ورته ورکړے دی او په
هغه مباحثو کبے مے دارا خلاصه کړے دی خواری

(۱) د اصول الحدیث چونکه د تقریر نه تحریر ته منتقل شوی دے او کتاب او محرو د اجتناب عن الخیانه
په بناء هغه اصل تقریری، (الفاظ او کلمات نقل کوی) (از مصحح)
(۲) پدے سره مخاطب د حضرت شیخ صیب رحمة الله تعالی علیه د دوره الکبری طلباء کرام وو.

مے کرے دہ ورسرہ ۔ نوترغیباً درتہ وایم چہ دغہ
 درسونہ یواخے داسے نہ چہ زما د خُلے نہ دالفاظ
 وخی او ختم شی نولہذا دقلم پہ ذریعہ ئی ولیکی
 جمع ئی کری۔ درس داصول حدیث او علم ددرایت
 الحدیث چہ دادترمذی شریف مقدماتی درس
 گرزوم مشتمل گرخوم (۹) یعنی تسعہ مباحث
 باندے ۔ اول بحث چہ زمونرہ دنن درس خلاصہ دہ
 لگیدلے دے پہ حدیث، خبر، سنت او اثرباندے
 یعنی معنی لغوی ددے کبے سرہ دمعنی
 اصطلاحی نہ۔ حدیث، خبر، اثر او سنت
 داخلو اصطلاحات دی چہ محدثین ئی بیانوی
 لغتاً وشرعاً خہ معنی لری اوددے پہ مینخ کبے خہ
 نسبتونہ دی نونچورد مبحث اول داشو۔ بیان دمعنی
 دحدیث او خبر او اثر او سنت سرہ دیان دتعریفاتو
 ددینہ او سرہ دیان دیان دنسبونہ بینہا چہ ددوی
 خیل مینخ کبے دنسب اربعہ نہ خہ نسبت دے (اولاً

حدیث، حدیث لغتاً پہ معنی د جدید باندے چہ جمع
 ئی پہ احادیث باندے راخی علی خلاف القیاس۔
 او اصطلاحاً مَا أَضِيفَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ مِنْ قَوْلٍ
 وَفِعْلٍ وَتَقْرِيرٍ وَوَصْفٍ خَلْقِيٍّ وَخُلُقِيٍّ هَر هَغَه متن چہ هغه
 منسوب شی رسول الله مبارك لره که هغه بیا قول
 ددوی او که بیا فعل ددوی وی او که بیا تقریرات
 ددوی وی یعنی ددوی مبارک کو دوراندے عمل
 شوے وی دوی ساکت پاتے شوے وی۔ کہ بیان
 دشماںلو داوصافو ددوی وی خلقتی وی یعنی
 قد او قامت ئی بیان کرے وی او که خلقی وی چہ
 هغه اوصاف جمیله ددوی وی۔ پہ دے کبے بیا یوه
 اصطلاح داوصولینوده۔ او یوه اصطلاح د محدیثنو
 ده۔ پہ اصطلاح داوصولینو باندے حدیث دوی وائی۔
 مَا أَضِيفَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ أَوِ إِلَى الصَّحَابِيِّ أَوِ إِلَى
 لِتَابِعِي مِنْ قَوْلٍ وَفِعْلٍ خَوْفَهُ حَقٌّ دَاضِافَاتِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ

وسلم کہنے بہ زیادت دتقریر ووصف کولے شی اوپہ
 حق دصحابو کہنے اوتابعی کہنے زیادت دوصف
 اوتقریرتہ ضرورت نشتہ۔ نومحدیثن حدیث دیتہ
 وائی چہ منسوب شی الی النبی صلی اللہ علیہ والہ وسلم
 دامسند شو مرفوع او الی الصحابی داموقوف شو او الی
 لتابعی دامقطوع شو۔ دے درے وارپوتہ دوی احادیث
 وائی۔ مَا أَضِيفَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَالْه وَسَلَّمَ أَوْ إِلَى الصَّحَابِيِّ أَوْ
 إِلَى التَّابِعِيِّ۔ بیاہغہ چہ مضاف الی النبی صلی اللہ علیہ والہ وسلم
 وی من قول و فعل و وصف و تقریر خَلَقِيَّ أَوْ خَلَقِيَّ أَوْ كَوْمِ
 چہ مضاف شی الی الصحابی نو من قول و فعل او کوم چہ
 مضاف وی الی التابعی من قول و فعل نو داحدیث شو
 اصطلاحاً پہ نزد مدحدیثنو باندے۔ اوہرچہ اصولین
 دی زما مراد داصولینونہ اصحاب د علم کلام نہ دی
 بلکہ د علم الفقہ مراد دی حکہ چہ ہلتہ ہم تاسوتہ

كتاب الله، سنت رسول، اجماع، او قياس باندے
 بابونہ راخی او سنت رسول کبے د حدیث تعریف
 راخی تاسوتہ هغوی تعریف داسے کوی۔ مَا أَضِيفَ إِلَى
 النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فَقَطُّ مِنْ قَوْلٍ وَفِعْلٍ وَتَقْرِيرٍ. او بعض
 د تقریر ذکر ہم نہ کوی او د تقریر پہ فعل کبے
 داخلوی۔ نو ما أضيف الى النبي صلى الله عليه وآله وسلم من قول
 وفعل وتقرير د تعریف د حدیث دے پہ نزد اصول فقہ
 د علماء۔ او کوم چہ مضاف الی الصحابی شی او یا
 الی التابعی شی نو علماء د اصول الفقہ دیتہ حدیث
 نہ وائی۔ حکہ چہ اصولین چہ کوم دی مبنی او
 مقصود د دوی استنباط د مسائلو دے او استنباط
 د هر کجا خیل کار نہ دے بلکہ د مستنبط دے
 او مستنبطین نہ دی مگر مجتهدین دی او د
 مجتهدینو د پارہ موقوفات لاحجة لهم دی۔ پہ
 موقوفاتو کبے مجتهد د پارہ دلیل نشته۔ تائید

کہنے بہ نئی پیش کریں خواستدلال ترے نہ شی
 کولے۔ ہفتوی استدلال کوی د کتاب اللہ نہ، سنت
 رسول نہ اوچہ دیر ونخلی نود اجماع نہ استدلال
 کوی اوچہ بیخی خہ پیدانہ کری نود قیاس نہ
 کارا خلی دمجتهدا کار دے۔ اوہرچہ مقلد دے
 نود مقلد د پارہ دا قول دے اما المقلد فالدلیل عندہ قول
 المجتهد وسندہ (مسلم الثبوت) دمقلد د پارہ خود امام قول
 دلیل دے پہ ہفتے بہ دے اعتماد کوی خوچہ
 اعتمادی نشتہ بدئی کرے دی چہ دمقلد نوم نی
 خان تہ ایخود دے دے او خان نی دہفتہ
 مقلد جو کرے دے۔ او کہ ددہ سل پہ سلہ
 اعتمادوی چہ خما امام د کتاب اللہ او سنت رسول
 خلاف نہ کوی نود مجتهد فتوی دے راوا خلی
 قبولہ دے کری۔ نو علماء دا اصول الفقہ دہفتوی
 معظم کار او مقصود استنباطات دی او استنباط

کار دستنبطینو دے او مستنبطین مجتهدین دی
 او دمجتهدینو پہ نزد دلیل کتاب اللہ او سنت رسول
 دے۔ دوہا بیانودغہ خبرہ چہ داہل حدیثو دوہ اصول
 کتاب اللہ او سنت رسول دا خبرہ پہ خیل خائے
 صحیح دہ خو چونکہ دوی اہل داستنباط نہ دی
 اودادعوہئی دعلو اود تکبر کرے دہ او مونزہ دے
 خائے کنبے ورسرہ نزاع لرو۔ کہ دوی چرتہ
 مستنبطین شی او اہل دا اجتہاد شی او مونزہ دوی
 مجتهدینو فرض کرو نو بیایقینی دغہ خبرہ دہ چہ
 دمجتهدین دپارہ اقوال دصحابہ کرامو حجت
 ملزمہ نہ دے۔ داتہ نشے وئیلے پہ یوہ جزئیہ کنبے
 ہم چہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ یوہ مسئلہ
 کرے دہ اوہلتہ دا بوہریرہ رضی اللہ عنہ فتویٰ بلہ
 دہ اوتہ راپاخے دا فتویٰ لازمی حجت پہ امام صیب
 گر خوے۔ دا حجتہ پہ ہغہ بانڈے حکہ چہ
 ہو مجتهد و فقیہ و ذورای او امام ابوحنیفہ ایضا مجتهد و فقیہ و ذورای۔

دے ہم آخذ کولے شی د کتاب اللہ او سنت رسول نہ ۔
 او ہغہ ہم آخذ کولے شی د کتاب اللہ او سنت رسول نہ
 ددہ قول حجت ملزمہ پہ امام نہ جو پیری نو مرفوع
 حدیث بہ پیش کوے او کتاب اللہ بہ پیش کوے ۔
 اقوال الصحابہ نشی پیش کولے چہ ستا خبرہ خکہ
 مردوددہ چہ د فلانی صحابی خلاف راغلے دہ
 او مونزہ او تاسو مقلدین یو دامام او مجتہد خبرہ
 مونزہ تہ دلیل دے نو د صحابو خبرے بہ خنگہ
 مونزہ تہ دلیل نہ وی او حدیث او کتاب اللہ بہ خنگہ
 مونزہ تہ دلیل نہ وی چہ قول دامام دلیل دے مونزہ
 تہ نوپہ نوپہ وخت د عدم وجدان ز مونزہ کبے قرآن
 او حدیث لہ اقوال الصحابہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم
 خو سل پہ سل مونزہ تہ دلیل دے ۔ او ہرچہ مجتہدین
 دی نو ہغوی دیارہ لاجتہ فی الموقوفات دوی
 دیارہ ہم حجت نہ دے او علی الغیرئی (حاشیہ) ہم

(۱) یعنی بل مجتہد بانڈے ہم الزاماً نہ شی پیش کولے (از مصحح)

حجت نشی گر خولے۔ دا اصل به یاد ساتی ڊیر خایونه
 به داسے راشی چه دامامنا قول به راغلی وی۔ مقابل
 کبے به دوی موقوف پیش کوی او موقوف حجت
 ملزم نه گرخی په ائمه کرامو باندے دادهغه مبارک
 خیل نظر دے خود انظرئی یواخے نه دے
 نور مقتدا یان صحابه لری پکبے۔ نو اوس دلتہ
 مخالفت دیو صحابی راغے بل سره نو امام په دغه
 صحابی پسے لارو او دا بل امام بل صحابی پسے لارو
 نو داخه ملزم شو په امام صیب باندے نو بنفسه دا
 خبره چه لاحجة لهم فی الموقوفات دا خبره مسلمہ ده
 خو للمجتهدین والمستنبطین ده لالمقلدین نو
 حدیث د فقهاء په نزد ما اضعیف الی النبی فقط حکه دهغوی
 کاردا استنباط سره دے۔ استنباط داصل نه کیری۔
 (استنباط طلب النبت) ته وائی (نیت الماء من البعیر اولاً) ته وائی۔
 کوھی وکنه او اول بوقه چه ترینه او باسی دیته نبت

وائی نود استنباط معنی ده دکوهی نه اول اوبه
 ویستل . نو هغه کوھے خه شیء دے . هغه کتاب
 اوسنت رسول دے امامانو هغه نه أخذ کرے دے
 اوبه ئی راویستلی دخلقو دفائدے دیاره ئی خوری
 کرے دی دغه استنباط دے او دغه استخراج دے .
 او چونکہ کاردمحدیثنو چه کوم دے هغه استنباط
 نه دے بلکه دوی خدمت مجتهدینو ته کرے لکه
 خنکه چه په باب دقرآة او تفسیر کبے موجودینو قراء
 چه کوم خدمت کرے دے نو دائی مفسرینو ته کرے
 دے هغوی قواعدوضع کرے دی اوبه هغه
 قواعدو باندے مفسرینو ته هغه خائے اسان شونے
 دے . دغه شان حفاظو دحدیثو چه کوم خدمت کرے
 دے هغه خدمت دوی عوامو ته نه دے کرے بلکه
 دوی خدمت مجتهدینو ته کرے دے . مثلاً یوسرے
 مجتهد دے هغه وائی چه زه داودس مسائل پیدا
 کوم ترمذی ورته لاس ته ورغلو ابواب الطهارت ئی

رواړلو نوڅومره بابونه پرې لگيدلې دي نو مجتهد ته
 څومره اسانه شوه نو د محدثينو خدمت منحصر دے
 تر مجتهدينو او د مجتهد خدمت امت مسلمه ته دے۔
 هغوی چه کوم فقهي جرييات راويستلي دي دا زما
 اوستا دپاره دي نواصلي خادمين ددين فقهاء دي۔
 محدثينو خدمت كړې دے مجتهد نوتـه او
 مجتهد نيو خدمت كړې مقلدينوتـه ـ مونږ به په
 انصاف سره خبرې كوو بې انصافي به نه كوؤ۔ زه چه
 دا كوم حقيقت بيانوم او دينه څوك سترگې پټوي
 نويابـه روندوي او يا تـجاهل نه كاراخلي ـ
 نو د مجتهدينو هغه اصطلاح شوه چه ـ ما أضيف الى النبي
 صلى الله عليه واله وسلم اوالى الصحابي اوالى التابعى من قول وفعل
 وتقرير ووصف خَلْقِي او خَلْقِي او ما أضيف الى الصحابي
 سره او تابعى سره د تقرير ووصف زيادت مه كوه ـ فقط
 د قول او فعل زيادت كوه ـ او په اصطلاح د محدثينو

باندے ما اضعیف الی النبی فقط من قول و فعل ۔
 تقریر بعضے کتابوںہ را اخلی او بعضے نہ ۔
 خو مراد دہغے نہ اوصاف نہ دی خاکہ چہ اوصافونہ
 اخذ دستد لالتو دمسائلونہ کیری ۔

دویم لفظ د خبر دہ

خبر لغتاً پہ معنی دنبا اود اطلاع ور کولو باندے
 او اصطلاحاً خبر پہ دے کبے درے قولہ محدثینو
 کری دی ۔

(اول قول) یوقول دادے چہ خبر ہو مرادف الحدیث
 یعنی دا خبر او حدیث اصطلاحاً عند المحدثین
 مترادفین دی ۔ مترادف لغوی مے نہ دے مراد بلکہ
 مترادف اصطلاحی می مراد دے ۔ خود اقول دبعضے
 محدثینو دے او مرجوح او کمزورے دے ۔

(دویم قول) دادے چہ ہما متباینان یعنی
 خبر او حدیث متباینین دی سرہ نو تبائن بہ خنگہ
 جو پوے نو پہ لفظ د غیرئی بیل کہ نو حدیث و وایہ ۔

ما جاء من النبي صلى الله عليه واله وسلم ومن الصحابي ومن التابعي -
 او خبر وائی ما جاء من غیره چه له دوی نه غیرد چانه
 روایت شومے وی - دا خبر دے لکه دپخوانو بونی
 اسرائیلو قیصے چا کرے وی حکایات ئی بیان
 کرے وی - ہم دغه وجه ده چه دنور و خلقو قیصے
 بیانوی هغه ته مونزه اخباری وایو - اوچه د حدیثو نه
 بحث کوی هغه ته مونزه محدث وایو -

(دریم) اصطلاح چه دار حجه اصطلاح ده چه د حدیث
 او خبریه مینخ کنے نسبة د عموم و خصوص مطلق
 دے یوه ماده اجتماعی غواری او یوه انفرادی
 غواری - اعمیت به ور کرے جانب دخبر لره
 او اخصیت به ور کرے جانب د حدیث لره - نو جانب
 د حدیث به موجب کلیه و اخلی او جانب دخبر موجب
 جزئیه یا سالبه جزئیه و اخلی - نو داسے و وایه کل
 حدیث خبر و لیس کل خبر بحدیث یا بعض
 الخبر حدیث د عموم او خصوص مطلق شواو د اقول

راجح دے اطلاق د خبر پہ حدیث کیدے شی
 ہر حدیث تہ خبر وئیل کیری او د خبر اطلاق پہ
 اخبار و او تاریخ باندے کیدے شی او د حدیث اطلاق
 ہغوی باندے نشی کیدے (دریم لفظ دائر دے ۔
 اثر لغتاً بقیة الشیء تہ وائی ۔ مراد عماد بقیہ نہ بقیہ د
 عمل نہ دہ بلکہ بقیہ دروایا تودہ ۔ او اثر اصطلاحاً ۔
 رایہ دامام طحاوی او د ابن جریر طبری دادہ چہ اثر ہم
 مترادف د حدیث دے دایو مرجوح قول دے ۔ راجحہ
 د جمہور و محدثینو پہ نزد باندے چہ دانظر دامام
 محمد رحمة الله عليه دے من مذهبنا ما روی عن الصحابة والتابعین
 من فعل وقول ۔ دائر دے او ما روی عن النبی صلی الله عليه واله
 وسلم دا حدیث دے اُس کہ اصطلاح د محدثینو اخلے
 نو بیاپہ اصطلاح د محدثینو باندے عموم خصوص
 مطلق راخی ہر اثر حدیث دے پہ دغہ تعریف او ہر
 حدیث اثر نہ دے ۔ او د محدثینو پہ نزد ما اضعیف الی النبی

او الصحابی او التابعی۔ یعنی دوی درے واروتہ مضاف
 کرے وونودمحدثینوپہ نزدباندے حدیث او
 اثر کبے عموم خصوص من وجه راغلو۔ دجانبه دائرنه
 اخصیت او جانب د حدیث نه اعمیت۔ هراثر حدیث
 دے اوهر حدیث اثر نه دے حکه چه کوم مضاف الی
 رسول الله صلی الله علیه واله وسلم وی حدیث دے خو
 اثرورته نه وئیل کیری۔ دے وجه نه احادیث الرسول
 او داسے اثار الصحابه۔ اصطلاح خلق وائی او که
 اصطلاح د اصول فقه د علماء واخستے شی په
 حدیث کبے نویاد حدیث او اثر په مینخ کبے تبائن
 دے حکه چه ددوی په نزد حدیث هغه ته وائی چه
 مَا أَضِيفَ إِلَى النَّبِيِّ فَقَطُّ۔ او اثر هغه چه اضیف الی غیر النبی
 چه صحابی او تابعی دے۔ نوپه اصطلاح د علماء
 د اصول الفقه باندے د اثر او حدیث په درمیان کبے
 تبائن دے۔ اوپه نزد دمحدثینوباندے نسبت د

عموم خصوص مطلق دے۔

(۴) **خلو** (اصطلاح د دویٰ ہغہ سنت دہ - سنت لغتاً پہ معنی د طریقے مسلوکی سرہ او اصطلاحاً سنت بعض علماء وائی چہ دامترادف دے د حدیث سرہ - یعنی دوارہ یو شیء دے - او جمہور علماء فرمائی چہ سنت خاص دے او حدیث عام دے یعنی نسبت د عموم و خصوص مطلق دے ہر یو سنت حدیث دے خوہر حدیث سنت نہ دے حکہ دویٰ وائی چہ سنت مختص دے پجائز الاتباع او حدیث عام دے پجائز الاتباع وبغیر جائز الاتباع۔

المبحث الثانی

دویم مبحث پہ بیان د تقسیم د علم الحدیث کبے الی روایۃ الحدیث و درایۃ الحدیث علم الحدیث دوہ قسمونہ لری - یوتہ روایۃ الحدیث وائی او دویم تہ درایۃ الحدیث وائی او دغہ درایۃ الحدیث تہ مصطلح

الحديث هم وائی اوزمونزه اوستاسوپه عام اصطلاح
 کبسے ورتہ اصول الحديث وائی ۔ درایة الحديث
 اودھغے تعریف، موضوع او غرض ددویم مبحث
 نچوراو خلاصہ ده۔ تعریف دعلم دروایة الحديث
 عندالمحدثین و عند الاصولین پہ درس اول کبسے پہ
 نفسِ حدیث پہ اصطلاحی تعریف کبسے شوے
 وود حدیث دپارہ چہ مونزه کومہ اصطلاحی معنی
 ذکر کرے وونومونزه ووتیلے ووجه مَا أَضِیْفَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَالْه وَسَلَّمَ مِنْ قَوْلٍ وَفِعْلٍ وَتَقْرِيرٍ وَوَصْفٍ خَلْقِيٍّ وَخُلْقِيٍّ اُوپہ
 نزدد فقہاء و باندے مَا أَضِیْفَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَالْه وَسَلَّمَ
 مِنْ قَوْلٍ وَفِعْلٍ وَتَقْرِيرٍ فَقَطُّ۔ نو تعریف دعلم الروایة الحديث
 داشوچہ علم یعرف بہ اقوال الرسول و افعاله و تقریراته۔

موضوع دعلم رواية الحديث

قیل الروایات و المرویات سند او متن اودھغے
 وضاحت۔ قیل البحث عن ذات الرسول۔

غرض د علم دروایة الحديث . الفوز والفلاح فی الدارين -
 کوم چه اصل علوم وی په هغه کبسه غرض هم دغه
 وی او کوم چه فنون مدونه دی په هغوی کبسه خپل
 خپل مقاصد او اغراض وی - دویم علم دروایة
 الحديث او مصطلح الحديث دے -

تعريف دراية الحديث

هُوَ عِلْمٌ بِالْقَرَائِنِ يُعْرِفُ بِهَا أَحْوَالَ الْمَتْنِ وَالسَّنَدِ - متن لغتاً
 وائی ماصلب وارفع من الارض - او په اصطلاح
 د اصولو د حدیثو باندے متن وئیلے شی ماینتهی
 الیه السند - یعنی د سند اتها چه چاته کیری

موضوع در علم الدراية الحديث - المتن والسند

غرض د علم دروایة الحديث د مقبول روایاتونه
 د مردودونه جدا کول . دغه مردود چه منسوب کری
 دی الی المصطفی صلی الله علیه واله وسلم اهل
 هوا، اهل زیعو من الخوارج والروافض ، والقدریة،

والجبرية، والمعتزلة، والمشبهة، لترويج مذاهبهم-
 نو علماء مجبور شول دغه علم ئى راوويستلو
 ترخو چه مقبولات دمردوداتونه بيل شى - علامه
 سيوطى رحمة الله عليه په الفيه كنبى د علم
 دمصطلح الحديث تعريف، موضوع او غرض په دوه
 اشعارو كنبى بندوى - مبارك فرمائى -

علم الحديث ذوقوانين وحد - يعرف بها احوال المتن والسند
 فذلك الموضوع والمقصود ... ان يعرف المقبول والمردود
 دادويم محبت وويه تقسيم د علم الحديث كنبى الى
 راوية الحديث و دراية الحديث

المبحث الثالث فى بيان اقسام الحديث

حديث اولاً دوه قسمه دى (۱) متواتر (۲) خبر واحد -
 حديث متواتر هغه حديث ته وائى چه راويان دهغه
 كثيروي په داسه شان سره چه توافق دهغوى په
 كذب باند دى محال وى يادوجى د عدالت دهغوى نه

چہ بول ذی عدل وی او یاد وجے دا اختلاف د امکانود
 هغوی نه اودا کثرت باقی وی آخرد سند پورے اوبل
 دا چہ اسنادئی شوے وی یوامر مشاهدتہ حدیث
 خبر واحد۔ دا هغه حدیث تہ وائی چہ روایت کرے
 وی داسے اراویانو چہ حد دتواتر تہ نه رسی بیاپہ حد
 دتواتر کبے اختلاف دے بعض علماء خلور کسان
 یادوی بعض پنخہ یادوی بعض لس یادوی اوبعض
 خلویبست یادوی۔ خوراجح قول دادے چہ عددتہ
 اعتبارنشتہ۔ نوچہ توافقئی پہ کذب محال وی
 دا حدتواتر دے۔

- (۱) تواتر الاسناد۔ هُوَ خَيْرُ الَّذِي وَصَلَ إِلَيْهَا أَكْثَرُ الْأَسْنَادِ -
 دا تواتر بیاپہ ذخیرہ دا حدیثو کبے یر کم دے خوک
 یو حدیث یادوی خوک دوہ خوک درے احادیث یادوی۔
 (۲) تواتر الطبقات۔ هُوَ أَنْ لَا يَكُونُ تَوَاتُرًا بِالْإِسْنَادِ بَلْ يُقَالُ مِنْ
 كَلْبَةٍ إِلَى كَلْبَةٍ يَعْنِي هُغَ هُغَ چہ دهغے تواتر بالاسناد نه وی

بلکہ نقل وی دیوے طبقے نہ بلے طبقے تہ لکہ ان المکة
فی العرب داپہ تواتر د طبقاتوسرہ ثابت دہ۔

(۳) تواتر التعمامل۔ تواتر د تعامل دے تہ وائی چہ پہ
ہرہ زمانہ کبیرے پہ ہغے باندمے کثرت د عمل راغلے
وی لکہ کون المسواک من الدین دا کہ د سند پہ لحاظ
سرہ و کتلے شی نو حدیث غریبہ دی خود تعامل پہ
لحاظ سرہ حد د تواتر تہ رسیدلے دے۔ یا لکہ العمامة
سنة۔ دستد پہ لحاظ سرہ احادیث غریبہ دی خو کہ
د تعامل پہ لحاظ سرہ و کتلے شی نو ہر خاص او عام تہ
معلومہ دہ چہ دا دستوناتونہ دہ۔

(۴) تواتر علی قدر المشترك۔ دا ہغہ تہ وائی چہ یوہ
جزئیہ ثابتہ پہ اخبار احادوسرہ وی لیکن مجموع
من حیث المجموع روایاتونہ تواتر فہمیگی لکہ
معجزات دہ نبی اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم
چہ پہ اخبار احادوسرہ ثابت دی سوا د شق القمر نہ۔
خو مجموع من حیث المجموع نہ دا خبرہ ثابتیگی

چہ ان النبی صلی اللہ علیہ والہ وسلم کان ذوالمعجزات۔ نو اثبات
 دمعجزے نبی اکرام ﷺ تہ ثابت شو۔ پہ تواتر علی
 قدر المشترك سرہ۔ نو کہ چا و وئیل چہ نبی کریم ﷺ
 بالکل معجزات نہ لری نو کافر دے حکم چہ
 انکارئی دتواتر علی قدر المشترك نہ و کرو۔

تقسیمات خمسہ د خبر واحد

خبر واحد لہ خمسہ تقسیمات دی باعتبار
 الحیثیات اول تقسیم پہ اعتبار دانتہاد سند سرہ ۵۰۔
 خبر واحد باعتبار الانتہاء علی ثلثہ اقسام۔ (۱)
 مرفوع (۲) موقوف (۳) مقطوع۔ مرفوع ہغہ حدیث
 تہ وائی چہ انتہاء ئی شوے وی الی الرسول اللہ
 صلی اللہ علیہ والہ وسلم۔

موقوف : ہغہ حدیث تہ وائی چہ انتہائی شوے
 وی صحابی تہ فقط۔

مقطوع : ہغہ حدیث تہ وائی چہ انتہائی شوے وی

تابعی تہ فقط۔

دویم تقسیم پہ اعتبار دتعداد درواتو سرہ۔ خبر واحد
پہ اعتبار دتعداد سرہ پہ درے قسمہ دے۔

(۱) مشہور (۲) عزیز (۳) فریب

(۱) مشہور: مَالَهُ طُرُقٌ مَحْصُورَةٌ فَوْقَ الْإِثْنَيْنِ مَا لَمْ تَبْلُغْ حَدَّ التَّوَاتُرِ

ہغہ خبر واحد چہ ثلاثہ یا زائد علی الثلثہ روایت
وکری پہ کل طبقاتو کنبے الی اخرسند چہ حد
دتواتر تہ نہ وی رسید لے۔

(۲) عزیز: مَالَهُ طُرُقٌ مَحْصُورَةٌ فَوْقَ الْوَاحِدِ مَا لَمْ تَبْلُغْ حَدَّ الْإِسْتِهَارِ۔

یعنی ہغہ خبر واحد چہ دہغے روایت اثین من اثین
وکری پہ کل طبقاتو کنبے الی اخرسندا و حد اشتہار
تہ نہ وی رسید لے۔

(۳) فریب: مَا تَفَرَّدَ بِهِ رِوَايَتُهُ شَخْصٌ وَاحِدٌ سِوَاءَ فِي كُلِّ طَبَقَاتٍ أَوْ

فِي طَبَقَةٍ وَاحِدَةٍ۔ یعنی ہغہ خبر واحد چہ روایت کری
یو شخص برابرہ خبرہ دہ کہ داتفرد بہ کل

طبقاتو کتبے وی او کہ یوہ طبقہ کتبے وی - دریم
تقسیم پہ اعتبار دصفتو د رواتو سرہ - خبر واحد پہ
اعتبار دصفتو د رواتو سرہ پہ دوہ قسمہ دے -

(۱) **مقبول** (۲) **مردود**: دمقبول نہ مراد مقبول فی
المسائل دے او دمردود نہ مراد مردود فی المسائل
دے ددینہ مردود فی الفضائل ندے مراد خکہ چہ
حدیث ضعیف نہ اخذ کول پہ فضائلو کتبے باتفاق
العلماء جائز دے بیا حدیث مقبول پہ خلو ر قسمہ دے
(۱) **صحیح لذاتہ** (۲) **صحیح لغيرہ** (۳) **حسن لذاتہ**
(۴) **حسن لغيرہ** -

(۱) **صحیح لذاتہ**: ہغہ خبر واحد چہ دہغہ راویان
متصف وی پہ صفتو د کمال راوی باندے - صفات
د کمال دراوی دا دی - اسلام - عقل - عدالت - ضبط
تام - اتصال السند - غیر معلل - غیر شاذ -

(۲) **صحیح لغيرہ**: عبارت دے دہغہ حسن لذاتہ
روایت نہ چي کله طرق ئی متعدد شی نو دے پہ

سبب تعدد الاسانید باندے قوی شی او درجۃ الحسن نہ درجۃ الصحیح تہ اخیژی

(۲) **حسن لذاتہ** : ہغہ خبر واحد چہ رواۃ د ہغے متصف وی پہ صفاتود کمال باندے سوا دیو صفت نہ چہ ضبط تام دے۔ یعنی راوی تام ضبط نہ وی۔

(۴) **حسن لقیہ** : الحدیث الضعیف اذا تعدد طُرُقُهُ۔ یعنی خبر واحد چہ د ہغہ راویانو کبے ضبط تام او ضبط نہ وی بلکہ غیر ضابط وی خودا نقصان منجبروی پہ تعدد طریقوسرہ۔

داخلور اقسام د حدیث مقبول دی لیکن ہغہ حدیث چہ د سند پہ لحاظ سرہ پہ اربعۃ اقسام د مقبول کبے داخل وی خویہ قرون ثلاثہ مشہود لہم بالخیر چہ زمانہ د صحابو دہ تابعینو او تبع تابعینو دہ پہ دے کبے معمول بہ ونہ گر خیدو۔ نو دا حدیث ہم مردود دے اود دے زمانے خلق پرے اخذ نشی کولے۔

دے نہ علاوہ پہ حدیث مقبول کبے دوہ

اصطلاحین دی یوہ اصطلاح دفقہاؤدہ اودویمہ
 اصطلاح د محدثینو دہ . دفقہاؤ اصطلاح دادہ چہ
 راوی تہ بہ کتلے شی اومستخرج د حدیث تہ بہ
 نشی کتلے . مثلاً مونزہ دہرتام الضبط راوی حدیث
 لره صحیح لذاتہ ووئیل . اوس برابرہ خبرہ دہ کہ
 داراوی تام الضبط د مسلم وی ، کہ دبخاری وی او
 کہ د ترمذی وی . نودابہ پہ قوۃ کنبے یوشان وی دا
 رای دابن الہمام دہ داحنافونہ اوفقہاء دے رائے
 تہ ترجیح ورکوی . دویمہ رایہ د محدثینو دہ دوی
 وائی حدیث مقبول پہ دوہ قسمہ دے .

اول حدیث محتف بالقرائن .

دویم حدیث غیر محتف بالقرائن . ہغہ قرائن چہ
 ترجیح ورکوی حدیث لره عندالمحدثین ہغہ درے
 دی .

اول چہ تخریج ئی شیخینو کرے وی متفق علیہ وی
 نومحدثین د احادیث راجح گر خوی پہ ہغہ حدیث

باندے چہ دہغے اخراج شیخینونہ وی کرے۔ بیا چہ
 اخراج ئی بخاری کرے وی ہغہ راجح گر خوی پہ ہغہ
 حدیث چہ اخراج ئی مسلم کرے وی

دویم : خبر مسلسل بالائمہ۔ محدثین وائی چہ مراد
 دمسلسل بالائمہ نہ ائمہ فی الحدیث دی یعنی
 سند کنبے داسے رواة راغلل چہ ہغہ تول دخیل وخت
 ائمہ دحدیثو پاتے شوے وو نو دادے حدیث لره قوہ
 ورکوی پہ غیر باندے۔ اوفقہاء خبر مسلسل بالایمہ
 کنبے چہ ایمہ دفقہے وی ترجیح ورکوی۔ ددے خلورو
 امامانو خیل اصول دی۔ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ پہ حدیث
 کنبے حفظ الرواة تہ ترجیح ورکوی۔ امام مالک رحمۃ اللہ علیہ
 تعامل داہل مدینہ تہ ترجیح ورکوی او امام ابوحنیفہ
رحمۃ اللہ علیہ مسلسل بالائمہ الفقہ تہ ترجیح ورکوی۔

دویم : چہ خبر مشہور وی او تعدد طرقوئی راشی نو
 داہم دے حدیث لره قوت ورکوی۔ دویم حدیث
 غیرمخفف بالقرائن دے چہ قرائن د ترجیح نہ وی

کوم چه مونزه ذکر کرل۔ نو ضرور هغه حدیث مقبول
 چه مختلف بالقرائن وی چه ثلثه مونزه ذکر کرل په
 هغه حدیث مقبول چه غیر محتف بالقرائن وی یوه
 ترجیح لری دا اقسام د حدیث مقبول وو

اقسام د حدیث مردود

(حدیث مردود په دولس قسمه دے)

موضوع : مَا يَكُونُ رَاوِي مَقْطُوعٌ بِالْكَذِبِ۔

یعنی هغه حدیث چه راوی د هغه عادل نه وی بلکه
 کاذب وی۔

متروک : هُوَ مَا كَانَ رَاوِي مُتَّهَمًا بِالْكَذِبِ أَوْ يَكُونُ رَاوِيَهُ

لِحَالِ الْقَوَاعِدِ الشَّرْعِ۔

یعنی هغه حدیث چه راوی د هغه متهم وی په کذب
 باندے اویاروایت دده مخالف وی دقواعد شرعے۔

ضعیف : هُوَ مَا لَمْ يَجْمَعْ فِيهِ صِفَاتُ كَمَالِ الرَّاوِي۔

یعنی هغه حدیث چه د هغه په راوتو کبے سی

الحفظ وی اودا نقصان منجبرہم نہ وی پہ
جبرے سرہ - حدیث ضعیف پہ ترہیباتو او
ترغیباتو کنبے مقبول دے اتفاقاً (ب) او پہ مسائلو
کنبے کہ چرتہ پہ مقابل کنبے معارض صحیح
حدیث وو نو ترجیح بہ ہغہ حدیث تہ وی او کہ بل
حدیث پہ مقابل کنبے نہ وو نوبیا حدیث ضعیف
دے تائید کنبے پیش کولے شی -

شاذ : هُوَ مَا خَالَفَ ثِقَةً مِنَ الْأَوْثِقِ -

یعنی ہغہ روایت چہ مخالفت و کپی ثقہ دا وثق نہ نو
دثقہ روایت تہ شاذ وائی -

محفوظ : هُوَ مَا خَالَفَ أَوْثِقًا مِنَ الثَّقَةِ -

ہغہ روایت چہ مخالفت او کپی اوثق دثقہ نہ نو د
اوثق روایت تہ محفوظ وائی -

مضطرب : مَا رَوَى عَلَى وَجْهِ لِحْتِلَافًا مَتَسَاوِيًا فِي الْقُوَّةِ -

(۱) خوفسوس دادے چی نن عصر کنبے بعض مدعیان دعلم حدیث ضعیف لہ دحدیث موضوع مرتبہ
ورکوی اوفضائلو او مناقبو کنبے ورلہ ہم ہیخ اعتبار نہ ورکوی حالیکہ

بيادا اضطراب كله سندي وي او كله اضطراب
 متني وي او اضطراب متني ديتنه نه وائي چه يوه
 معني په مختلفو الفاظو راغلي وي . خكه بيا خو هغه
 حديث چه امام بخاري رحمه الله راغستے وي اوبيا
 ترمذي راغستے وي نو الفاظو كبرے ئي فرق وي
 خو معني يوه وي اضطراب راخي هغه وخت چه
 دواړونه متضاد معني فهميكي اوسند كبرے چه كوم
 مدار راغلي وي هغه هم يو وي دهغه يو تلميذي
 يوشان بيانوي اوبل تلميذي بل شان بيانوي . ياد
 يو راوي نه شاگرد حكايت كوي دا حديث په يو
 الفاظو بيانوي او هغه بل شاگرد ئي په نور و الفاظو
 بيانوي .

معلل : مَا فِيهِ اسْبَابٌ غَامِضَةٌ خَفِيَّةٌ قَادِحَةٌ .

(يعرف به لمهارة الفن في الحديث) (حاشية) يعني هغه
 وخت چه په هغه كبرے اسباب خفيه عامضه قاده

(۱) لکه حديث القلتين چي مضطرب دي سندا متنا ومعني (از مصحح)

راغلے وی چہ دادے فن ماہران ئی پیزنی۔

مصرف : مَا غِيَّرَ فِيهِ شَكْلُ الْكَلِمَةِ وَصَوْرَتُهَا مَعَ بَقَاءِ الْحُرُوفِ مَعْنًا
وَسَدًّا۔

یعنی ہغہ حدیث چہ پہ ہغے کبے دکلمے شکل بدل
شوے وی لکہ یواخون ملا چاتہ درس کولو نواول
کبے الحمد لله راغلے واہ نو مچ راغلے وواو ہلتہ ئی
بے ادبی کرے واہ نو ہغہ ورنہ د الحمد پہ حائے
باندے الجمد جوہ کرے وو۔ او یو بل اخون ملا (عاشورہ)
وو ہغہ چاتہ منیۃ المصلی یا قدوری یا کنزالدقائق
خود لو پخوانی خطونہ ہم خہ عجیبہ شان وونودا
مسئلہ ئی بیانولہ چہ کہ چرتہ دچا جامو (یعنی
کپروتہ) خاخی وروالوزی کرؤس الابر پشانتہ
دسرونو دستنے نو خہ باک نہ کوی۔ نو د "الابر" دا
"را" لبر اتاؤ شوے شانتہ وونودے شاگردتہ

(۱) اخون زموشہ دزمانے دعلماوبہ اصطلاح کبے ہغہ کم عام دل "ملا تہ وائو" ہی مصرفہ دسرد سارکو علم
اورے وی ددین او دملہب غم ورسرہ نہ وی۔ (از مصحح)

وائی کرؤس الابل پشان دسرونوداوبن نوشاگردہم
ہو بنیاریووہغہ ورتہ وائی چہ مولانا صاحب رؤس
جمع دہ او اقل دجمع درے وی نوچہ درے سرونہ د
اوبن شول نودا خوتولہ جامہ پرے ککرہ شوہ نو
سنگہ دے سرہ مونز کیگی نودے ورتہ وائی
دیر سادہ سرے ئی داخہ ددے زمانے اوبنان خونہ
دی داد عربانو اوبنان وو داسے وارہ وارہ سرونہ ئی
وونو ککہ کلہ کلہ داسے ووچہ دے سند و نو کبے بہ
حفاظ رانغلل اہل د کتابت بہ راغلل نودہ تہ بہ کلہ
دیو شیخ کتاب ملاؤ شو۔ چہ شیخ بہ ورتہ
ولوستونویا خوبہ بنہ وہ۔ کلہ بہ ئی ونہ لوستواو
کتاب بہ ئی ور کر وچہ زماپہ تا باندے اعتماد دے
ماتاتہ پہ دے کبے اجازہ او کرہ۔ ہغہ بہ بیاد دے
کتاب نہ حدیث بیانول نوددہ نہ بہ دے کتاب کبے
پہ یوہ کلمہ کبے تغیر راغے۔ شیخ بہ یو خہ لیکلی
وودہ بہ بل خہ ترینہ جوہ کرل۔ نودا حدیث بہ بیاجہ

دچا یاد وو نو هغوی ته به پته اولگیده چه دے
 حدیث کنبے غلطی ده - نو دے حدیث ته به ئی
 محرف وئیلو -

مختلط: هغه حدیث چه د هغه راوی اول متقن وی
 صاحب الضبط وی مرورد وقت سره ضعیف شی
 عمرئی زیات شی اختلاط راشی په ده باندے
 یاد سحر د وچه نه یاد بلے بیمارے د وچه نه - نو دے
 کنبے بعض داسے محدثین وو چه داختلاط نه
 روستوبه ئی درس بند کرو اوبعض داسے وو چه درس
 ئی نه بند ولو شائق به وو - نوروستو علماؤ هغه غلطی
 دده معلومه کرے ده نو وائی چه دامختلط فی
 اخر عمره دے نور اوی مختلط فی اخر عمره روستو د
 اختلاط نه ئی حدیث مردود دے او مخکنبے د
 اختلاط نه ئی حدیث مقبول دے - ابوفضل العارم
 شیخ دبخاری دے دامختلط فی اخر عمره دے او
 زمونږه حدیث دتوسل د دارمی کنبے موجود دے

نودا اعتراض پہ دہ باندے شتہ دے چہ دے مختلط
 فی اخر عمرہ دے . خود ہغے جواب دادے چہ
 دارقطنی دالیکے چہ دے مختلط فی اخر عمرہ دے
 خوروستود اختلاط نہ ،، ماروی حدیث واحداً ،، او
 امام ذہبی وائی چہ روستود اختلاط نہ ئی درسونہ
 کپی دی خوا امام دارمی ئی شاگرد پاتے شوے دے
 قبل الاختلاط . نو بیا جرح ختمہ شوہ .

مصحف : مَا عُدِّرَ فِيهِ نُقْطَةٌ مَعَ بَقَاءِ صُورَةِ الْخَطِّ

یعنی ہغہ حدیث چہ تغیر پکبے دیوے نقطے د
 وجے نہ راغلے وی .

منکر : ہغہ حدیث چہ دہغہ راوی فحش غلط لری
 او یائی غفلت ڀیروی او یائی فسق ڀیروی . نود
 داسے راوی حدیث تہ حدیث منکروائی او وائی چہ
 فلان منکر الحدیث دے .

مدرج : مَا أُدْخِلَ فِي مَثْنِهِ مَا لَيْسَ مِنْهُ .

اکثر دا کارد غافل طالب نہ کیگی مثلاً مامتن
الحدیث بیان کہ پہ دے کبے یولفت راغے ماد ہغہ
لغت ترجمہ او کرہ ہغہ غافل طالب دا گمان و کپی
چہ گنی دا ترجمہ ہم د حدیث لفظ دے ہغہ پکبے
ور دتنہ کی ۔ لکہ معروف حدیث د ابن عمر رضی اللہ عنہما دے
چہ رسول اللہ ﷺ قبل الركوع او بعد الركوع رفع
الیدین کپی دی ۔ بخاری و مسلم او کل کتبو
د حدیثو دا راغستے دے صحیح حدیث دے
بیہیقی راغستے ہغے کبے دا الفاظ زائد چہ گان
صلوتہ حتی قضی اللہ عزوجل دے بارہ کبے
محدثین فرمائی چہ دا الفاظ ادراج من الراوی دے
- دا چرتہ کوم یوشیخ چہ قائل درفع الیدین دے -
طالبانوتہ ئی دا خبرہ کپے دہ چہ تر وفاتہ ئی دا
مونخ وو ہغہ غافل طالب ترینہ دا جو کپی دی ۔ چہ
دا الفاظ د حدیث دی نو دا الفاظ د ابن عمر رضی اللہ عنہما نہ
دی ۔ حکہ چہ کل احادیث چہ وکتلے شی د ابن

عمر رضی اللہ عنہ دا الفاظ پکبنے نشتہ دے۔

خلورم تقسیم پہ اعتبار دستقوط او عدم سقوط
د راوی سرہ خبر واحد پہ اعتبار دستقوط او عدم
سقوط د راوی سرہ پہ شپہر قسمہ دی

مرسل : هُوَ مَا حُذِفَ فِي آخِرِ سَنَدٍ شَخْصًا.

یعنی ہغہ حدیث چہ آخر کبنے ئی حذف راغلے وی
اُس داچہ مراسیل مقبول دی او کہ غیر مقبول دی نو
مراسیل درے (عاب) قسمہ دی۔ اول مراسیل د
صحابو، دویم مراسیل د تابعینو، دریم مراسیل د
تابع تابعینو۔ مراسیل د صحابو مقبول دی عند تمام
الامة مثلاً دمکے معظمے دیو عمل در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
حکایت او کرو ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ او تاریخ نہ معلومہ وہ
چہ ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ ایمان راورے پہ کال شپہریم د ہجری
باندے نوکلہ چہ تہ مقابل تہ حدیث د ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ
پیش کرے نو ہغہ دا جرحہ نشی کولے چہ ماتہ د
ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ روایت مہ پیش کوہ خکہ چہ تہ عمل

(۱) وان شئت التفصیل فارجع الی شرح الحسامی۔ راز مصحح،

مکی پیش کوئے او ابوهریره رضی اللہ عنہ مکہ معظمہ کنبے ایمان نہ ووراوڑے۔ حکہ چہ مونڑتہ بہ حدیث دحضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ دیو صحابی نہ روایت کرے وی او ہغہ صحابی بہ د نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نہ روایت کرے دے خوہغہ صحابی ئی ساقط کرے دے۔ دیتہ مراسیل د صحابو وائی او مراسیل د صحابی مقبول دی عند تمام الامۃ۔ داخہ جرحہ نہ دە د وجے د ثقاہت نہ پہ ذواتو ددوی باندے چہ الصحابة کلہم عدول پہ دوی کنبے کاذب نشتہ دے او چاچہ نسبت د کذب صحابوتہ کرے دے نو امام مالک رضی اللہ عنہ ئی کافر گنری او نور ائمہ ئی ضال او مضل گنری مراسیل د تابعینو عند ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ عند مالک رضی اللہ عنہ او عند احمد رضی اللہ عنہ یعنی د جمہور وائمواو پہ تزد باندے مقبول دے لکہ سنگہ چہ مقبول وو مراسیل د صحابو حکہ چہ دوی ہم مشہودلہم (عانیہ) بالخیر دی۔ نبی اکرام صلی اللہ علیہ وسلم ئی توثیق کرے دے د اہل ددے زمن او دوی ئی ساتلی دی د کذب نہ نبی اکرام صلی اللہ علیہ وسلم

(١) هذا إشارة إلى الحديث المعروف بين الطلاب خیر القرون قرنی الخ وقد حزره الشيخ رحمۃ اللہ. ١٢

فرمائی: عہد القرونِ ثانی ثم الذین یلوئہم ثم الذین یلوئہم ثم
 یقشوا کذبہ نوجمہور وائی چہ مراسیل د تابعینو
 مقبول دی۔ تاسو بہ یر کرتہ یو حدیث گوری ہلتہ
 بہ دار اشی چہ ہو مرسل والمرسل حجة
 عند الجمہور۔ نو مراد دلتہ مرسل د تابعی دے دثلثہ
 ائمہ یہ نزد مقبول دے سواد امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ نہ۔
 امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ مراسیل د تابعی مقبول نہ گر حوی۔
 صرف درے مراسیل منی۔ دابن شہاب زہری
رحمۃ اللہ علیہ، د حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ، او د سعید بن المسیب رحمۃ اللہ علیہ
 دے درے وارو مراسیل قبلوی د وجہ د اعتماد نہ
 یہ ذواتو د دوی بانندے مراسیل د تبع
 تابعینو د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ، امام احمد رحمۃ اللہ علیہ، او امام
 شافعی رحمۃ اللہ علیہ یعنی د جمہور واپہ نزد مقبول نہ دے
 او امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ مراسیل د تبع
 تابعینو ہم د غہ شان مقبول دی لکہ سنگہ چہ
 مراسیل د صحابو او تابعینو مقبول دی حکہ چہ
 دے درے وارو قرونو نہ نبی اکرام ﷺ نفی د کذب

کرے دہ۔ او افشاء د کذب ئی د هغه نه بعد. کرے دہ۔

مدلس : مَا وَقَعَ سَقَطٌ فِي الْأَسْنَادِ خَفِيَّةً.

معلق : هغه حدیث ته وائی چه په هغه کبے سقط

راغله وی په آخر د سند کبے یعنی دمصنف د جانبه

په ابتداء کبے حذف راغله وی لکه بخاری شریف

کبے راخی امام بخاری فرمائی قال ابوهریره نو دا

یا په مخکبے سند باندے را اخلی او یا تعلیق کوی

که تعلیق هم شی نو تعلیقات دامام بخاری مقبول

دی او دامام بخاری نه علاوه د بل چا تعلیق مقبول

نه دے (حاشیه)۔

معضل : هُوَ مَا حُذِفَ مِنْ وَسْطِ سَنَدِهِ أَوْ حُذِفَ رَاوِيَانِ مُتَوَالِيَانِ.

یعنی هغه حدیث چه حذف راوی راغله وی دوسط

د سند نه او یا دوه راویان متوالیان حذف شوی وی

منقطع : حدیث منقطع یوه اصطلاح عامه ده هغه

حدیث ته وائی چه یو راوی ساقط شوی وے که

(۱) (الأذان کان صاحب الصلوة یثقی بالاتفان کما یقال ان نقل الثقة کالسند کما ان عطية الشکر قار مصحح)

وسط نہ وی او کہ دابتداء نہ وی او کہ آخر کبے وی۔

متصل : ہُوَ الَّذِي تَصَلَّ سُنْدُكَ إِلَى أَصْرِهِ يَعْنِي هُوَ حَدِيثٌ فِي سُنْدِ نَبِيِّ

متصل وی تراصل پورے کہ حدیث مرفوع وی نواتصال

دسند نبی الی رسول اللہ ﷺ وی او کہ حدیث موقوف وی

نواتصال نبی ترصحابی وی او کہ حدیث مقطوع وی نو

اتصال دسند الی تابعی وی دے سرہ یوہ بلہ اصطلاح

دہ د اصولینو چہ ہغے تہ مسند وائی۔ نو د مسند

او متصل معمولی فرق لری پہ خاصیت او عامیت کبے

یعنی مسند خاص دے او متصل عام دے۔ نو حدیث

مسند ہغے تہ وائی چہ متصل وی الی رسول اللہ ﷺ او

حدیث متصل عام دے پہ مرفوع نبی ہم اطلاق کیگی پہ

موقوف او پہ مقطوع نبی ہم اطلاق کیبری

پنجم تَقْسِيمُ دَخْبَرٍ وَاحِدٍ فِيهِ اِعْتِبَارٌ صِيغُو

د اداء سرہ۔

خبر واحد پہ اعتبار د صیغود اداء سرہ پہ درے قسمہ دے۔

معنعن : حدیث معنعن ہغہ حدیث تہ وائی چہ ہغے
 کنبے راوی روایت کرے وی پہ عن فلان عن فلان
 سرہ۔ دلته دلیل د اتصال عند مسلم معاصرت دے
 فقط در اوی دمن روی عنہ سرہ او پہ نزد امام
 بخاری رحمہ اللہ پہ عنعنہ کنبے دلیل د اتصال
 معاصرت مع اللقاء دے یعنی معاصرت بہ ہم وی
 او لقاء بہ ہم وی۔

مسل : حدیث مسلسل خہ ڀیر قسمونہ لری۔ او دا
 یو مزیت او ترجیح ورکوی دے حدیث لره۔ مثلاً
 مسلسل باخذ الید (حانیہ)۔ داسند کنبے داسے راشی
 چہ استاذ تلمیذ د لاس نہ ونیسی بیاور تہ ووائی چہ
 ماتہ زما شیخ دا حدیث بیان کہ پہ داسے حال کنبے
 چہ زما لاس دہغہ پہ لاس کنبے وولکہ ستا لاس چہ
 زما پہ لاس کنبے دے او ماتہ زما شیخ وئیلی وو چہ

(۱) وان شئت التفصیل فارجع الی الحاوی للفتاوی للسیوطی لان هنالاتجد تفصیلاً وبیانا شافیاً
 هذه المسئلة ۱۲ (از مصحح)

کلہ ئی زما لاس و نیولو چہ ماتہ خیل شیخ حدیث
 بیان کہ اوہغہ راتہ و نیلے چہ زمالاس زما د شیخ پہ
 لاس کبے و وحتی کہ دا اصحابی تہ و رسی صحابی
 حکایت داسے اوکری چہ زمالاس د نبی اکرم ﷺ پہ
 لاس کبے و وچہ ماتہ ئی دا حدیث بیانولو۔ نو دا
 حدیث مسلسل باخذ الید شو۔ یالکہ مسلسل
 بالضحک۔ ہغہ حدیث چہ شیخ ئی تلمیذ تہ بیانوی
 نو وائی چہ زما شیخ دل تہ ضحک کرے و و ہغہ تہ
 خیل شیخ ضحک کرے و وحتی چہ صحابی مبارک
 تہ ضحک کرے و و اصحابی و فرمائی چہ نبی اکرم
 ﷺ د حدیث پہ بیان کبے ضحک کرے و و۔ نو دا
 حدیث مسلسل بالضحک شو۔ یا بہ حدیث مسلسل
 بائمة الحفاظ وی یعنی سند کبے بہ تہول حفاظ
 راغلی وی۔ او یا بہ حدیث مسلسل بائمة الفقہ وی۔
 زمونرہ د احنافو اکثر روایات دمؤطا امام محمد رحمۃ اللہ علیہ
 او دا ثارود امام محمد رحمۃ اللہ علیہ چہ و کتلے شی نو ہغہ

مسلسل بائمة الفقه دی لکہ عن حماد رضی اللہ عنہ عن
 ابراہیم النخعی رضی اللہ عنہ عن ابن مسعود رضی اللہ عنہ اودا یو مزیت
 ورکوی او یور جحان ورکوی دے حدیث تہ (حائب) او
 دایوہ معلومہ خبرہ دہ او دے نہ باید انکار اونشی۔
 مثلاً یو مجلس کنبے علماء ناست وی او دے مجلس
 تہ عوام راشی او دے مجلس کنبے یو شیخ حدیث
 بیان کری نو علماء ئی ہم نقل کری او عوام ئی ہم نقل
 کری نو عقل دا وائی چہ نقل د علماء تہ ترجیح
 ورکے شی دے کنبے ضد نہ دے پکار چہ اہل
 حدیث دا حنا فوسرہ پہ ضد شی او تعصب کنبے راشی
 چہ نہ داخہ خبرہ نہ دہ چہ گینی سند کنبے ائمہ د فقه
 راشی نو دیتہ دے رجحان شی نو ضد او تعصب نہ
 دے پکار دا خوبکارہ خبرہ دہ چہ فقیہ ئی سنگہ نقل
 کوی نو قاری ئی نشی نقل کولے او قاری چہ سنگہ

(۱) مثلاً در فہم الیدین مسئلہ کنبے چہ دامام اعظم ابوحنیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ دامام شافعی او
 ازاعی رحمہ اللہ سرہ مناظرہ پہ دارالحناطین کنبے راغلہ نواماناورتہ خپل سند فقہاء شمار کرل نوامام
 ازاعی جب شو ۱۲ (مسند امام اعظم)

نقل کوی نو امی ئی داسے نشی نقل کولے زمونزہ
 امام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ دیتہ ڀیر زیات زور ور کرے دے
 کہ تاسواو گوری زمونزہ روایات د عبد اللہ بن
 مسعود رضی اللہ عنہ دی د اصحابو کرامو کنبے ہم ضروری ده
 حکہ چہ صحابہ کرام کلہم فقہاء او مجتہدین نہ وو
 ہغوی کنبے اعراب وو عوام وو نبی اکرم صلی اللہ
 علیہ والہ وسلم بہ یو مجلس کنبے خبرہ کرے ده
 دہغے روایت یو عام صحابی کرے دے او دہغے
 روایت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ ہم کرے دے نو دا
 روایت د عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ بہ پہ ہغے سنگہ
 رجحان نہ لری۔ یواخذ فقیہ دے او بل اخذ امی دے
 نو پہ دے کنبے فرق دے نو مسلسل بائمة الفقه تہ د
 احنافو اصول ڀیر رجحان ور کوی حتی چہ پہ ائمہ
 الحفاظ باندے ہم رجحان ور کوی۔

مثنیٰ : داہغہ حدیث تہ وائی چہ روای وائی (ان فلانا
 قال یا ان فلانا ذکر۔

المبحث الرابع في بيان حجية الحديث

په معتزلو کښه په هغه وخت کښه څه جماعات پيدا شوے وو . چه اوس د هغه نه تعبیر په عثمانی او پرویزی سره کولے شی . دوی خاتته اهل قران وائی او حجیت د حدیث نه منی او وائی چه حدیث دلیل نه دے په شرع کښه ځکه چه دے لره اقسام دی او اکثر اخبار احاد دی او هغه ظنی دی افاده د علم نشی کولے په دے وجه مونږه وایو چه حدیث دلیل دے په شرعه کښه دا مبحث مشتمل دے بحثینولره .

اول حجیت د مطلق حدیث .

دویم حجیت د خبر واحد . دلائل په حجیت د مطلق حدیث باندے د قران نه کثیردی .

اول دلیل : سورة بقره پارہ ۲ ایت ۱۴۳

وما جعلنا القبلة التي كنت عليها الا لنعلم من يتبع الرسول (الايه)

ترجمه : او مونږه نه ده گرځولے قبله هغه چه وے ته

یہ ہجے باندے مگردے دیارہ چہ معلوم کرو (حاشیہ)
 مونزہ چہ خوک تابعداری کوی د رسول ﷺ یعنی
 تحویل د قبلے معلول پہ علت د دے شو چہ خوک
 متبع در رسول ﷺ دے او اتباع د رسول پہ اقوال و
 افعالو او تقریراتو کنبے کیڑی۔ او اقوال، افعال او
 تقریرات در رسول اللہ تعریف د حدیث دے۔ بالفاظ
 دیگر معنی د ایت کریمہ دا شوہ چہ معلوم کرو
 مونزہ چہ خوک حجیت د حدیث منی۔

دویم دلیل: سورة النساء پارہ ۲ آیات ۱۴۳

ومن يشاقق الرسول من بعد ما تبين له الهدى ويتبع غير سبيل
 المومنين نوله ماتولى ونصله جهنم وسأت مصيرا۔

ترجمہ: چا چہ مخالفت او کرو د رسول روستو د ہجے
 نہ چہ بنکارہ شودہ لہرہ ہدایت۔ او تابعداری ئی
 او کرہ غیر دلارے د مومنانونہ نو مونزہ بہ ئی

(۱) جدا اوظاہر کرو ذکر السبب دے مراد نرے مسبب دے مجاز مرسل دے نو حدوث د صفة العلم
 ترے نہ لازمی ۱۲

او گر خو هغه ته چه دے ورگرخی او داخل به ئی کرو
 جهنم ته او ډیر بد خائے د ورگرخیدو دغه جهنم دے۔
 مخالفت د رسول الله ﷺ په اقوالو، افعالو او
 تقریراتو کبے راخی خلاصه داشوه چه خوك فعل
 الرسول، قول الرسول، تقریر الرسول، دلیل نه منی
 بالفاظ دیگر خوك حجیت الحدیث نه منی نو نوله
 ماتولی ونصله جهنم وسأت مصیرا۔

دریم دلیل: سورة الاحزاب پارہ ۲۲ ایت ۳۲

ما كان لمومن ولا مؤمنة اذا قضى الله ورسوله امراً۔

ترجمه: نشته دیومومن او مؤمنے دپاره داچه شی
 دوی لره اختیار هر کله چه الله او دهغه رسول فیصله
 او کړی دیوکار، او فیصله د رسول الله ﷺ حدیث
 دے۔ یعنی چاچه حدیث مبارک پیش که نوباید چه
 سرے دهغه په مقابل کبے ساکت شی۔

خلورم دلیل: سورة الحشر پارہ ۲۸ ایت ۷

وما اتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا.

ترجمہ: اوہغہ چہ در کړی تاسو ته رسول نوہغہ
واخلي اوہغہ چہ تاسو منع کوی دہغے نہ منعه شیئ
پنجم دلیل: سورة الاحزاب پارہ ۲۱ ایت ۲۱

لقد كان لكم في رسول الله اسوة حسنة (الايه)

ترجمہ: يقيناً تاسو لره رسول الله کښے د نيکی يوه
غوره نمونه ده، يعنى په اقتداء د رسول الله ﷺ
کښے تاسو لره نيکه نمونه ده او اقتداء په ذات کښے
نہ راځي. په افعالو او اقوالو کښے راځي چہ عبارت
دے د حديث نہ.

شپږم دليل: سورة المائدة پارہ ۲ ایت ۹۲

اطيعوا الله واطيعوا الرسول.

ترجمہ: د الله اطاعت او کړی او د رسول اطاعت
او کړی، يعنى اطيعوا الله في كتابه واطيعوا الرسول
في حديثه.

اووم دلیل : سورة النساء پارہ ۵ ایت ۲۹)

ومن يطع الله والرسول فأولئك مع الذين انعم الله عليهم من النبيين
والصديقين والشهداء والصالحين وحسن أولئك رفيقا.

ترجمہ : سوک چہ داللہ او درسول اطاعت او کپی نو
دوی بہ دہغہ چاسرہ وی چہ انعام کرے دے اللہ پہ
ہغوی باندے دانبیاء کرامو ، صدیقینو ، شہیدانو
، اوصالچینونہ او بنہ دی داخلق لہ جہتہ دوستی
نہ) یعنی چاچہ اطاعت د رسول او کپی ہغہ بہ
انعام وی او اطاعت د رسول پہ احادیثو کبے کیری
اتم دلیل : سورة النحل پارہ ۱۴ ایت ۴۴

وانزلنا اليك الذکر لتبين للناس ما نزل اليهم ولعلهم يتفكرون-

ترجمہ : اونازل کرے مونزہ تاتہ ذکر (قران) دے
دپارہ چہ بیان ئی کرے دپارہ دخلقوہغہ چہ نازل
کرے شوی دوی تہ دے دپارہ چہ دوی سوچ او کپی
(خوک چہ خان تہ اهل قرآن وائی نود قرآن تشریح

رسول اللہ ﷺ پہ احادیثو کنبے کرے دہ۔ چہ حدیث
 ونہ منی قرآن نہ منلے کیڑی اونہ دھغے پہ
 تفسیرباندے پوہیڑی۔ لکہ اللہ تعالیٰ فرمائی
 ،، احل اللہ البیع و حرم الربوا ،، ربوا پہ لغت کنبے مطلق
 زیادت تہ وائی او بیع سرے کوی دیارہ دزیادت نو
 د بیع او ربوا پہ درمیان کنبے فرق خہ شیء دے دا د
 احادیثو نہ ثابتیڑی۔ ہم دغہ شان کہ حجیت د
 حدیث ونہ منلے شیء نو د ،، اقیموالصلوۃ ،، نہ بہ
 فرضیت دصلوۃ ثابت شیء لیکن د مانخہ دھانچہ
 او طریقہ خاص کرتعداددرکعاتو چہ دسحر دوہ
 رکعاتہ دی دماسپحین خلوردمازیگرخلوردماہنام
 درے رکعتہ دی اود ماسخوتن خلوررکعاتہ دی دا
 قرآن کریم کنبے نشتہ ددے بیان رسول اللہ ﷺ پہ
 احادیثو کنبے کرے دے۔ کہ دحدیث حجیت اونہ
 منلے شیء نو ددین د دھانچے نہ بہ انکار راشی

نہم دلیل : ومن یعص الله ورسوله فقد ضل ضالاً بعيداً۔

ترجمہ : اوچاچہ نافرمانی او کرہ د الله او در رسول
د الله تعالیٰ نو پہ تحقیق دے گمراہ شو پہ گمراہے
لرے سرہ ، ومن یعص الله ، ، دا مخالفت د کتاب
الله دے او ، ووالرسول ، ، دا مخالفت د حجیت دے

دویم حجیت دخبر واحد

د خبر واحد پہ حجیت کبے درے مذہبہ دی۔

اول مذہب : د بعض معتزلو او د دے زمانے د
پرویزیانو دے دوی د خبر واحد د حجیت نہ مطلقاً
منکر شول نہ ئی موجب د علم گنری اونہ ئی موجب
د عمل گنری او استدلال او احتجاج پہ خبر واحد
باندے جائز نہ گنری ۔ ولو کہ صحیح او متصل
السند وی۔

دویم مذہب : د اہل ظواہر و دے یعنی د
داود ظاہری ، ابن حزم ظاہری او دے زمانے د اہل
حدیثو دے ۔ دوی وائی چہ خبر واحد صحیحہ

متصل السند مفید د علم او عمل دواړو دے یعنی
لکه سنگه چه قرآن عظیم الشان او حدیث متواتر
افاده د علم قطعی کوی او یوشی فرض ثابتوی نو
دغه شان خبر واحد صحیح متصل السند هم مفید د
علم قطعی دے او فرض ثابتہ ولے شی حتی چه
اصول الاعتقاد پرے هم ثابتیری خو په دے مسئله
کنسے چه خبر واحد مفید د علم او عمل دے او په
دے باندے اثبات د فرضیت او اصول الاعتقاد
کیدے شی۔ په دے باندے ټول ظواہر متفق دی۔
مثلاً د ظواہرو نه په دے مسئله کنسے چه خبر واحد
مفید د علم او عمل دے ابن تیمیہ هم دے خو هغه
وائی چه خبر واحد صحیح موجب د علم او عمل دے
- یعنی په دے باندے فرض ثابتیری خو اصول
لاعتقاد کنسے د خبر واحد نه اخذ نشی کیدے۔ په
دے کنسے دامام بخاری رحمۃ اللہ علیہ او ابن تیمیہ رایہ یوه
ده امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ هم په خبر واحد باندے د

فرضیت داثبات قائل دے اوپہ دے باندے یو باب
 لگوی خوپہ ہغہ باب کبے ٲول اعمال ذکر کوی
 اعتقادات نہ ذکر کوی۔ نو کرمانی دہغے نہ جواب
 دا کوی چہ غرض دامام بخاری رضی اللہ عنہ دادے چہ
 خبر واحد نہ استدلال او احتجاج پہ عملیاتو کبے
 جائز دے اوپہ اعتقادیاتو کبے جائز نہ دے۔ او اہل
 حدیث دادے زمانے اصول الاعتقاد او صفات دباری
 تعالیٰ ہم پہ خبر واحد ثابتوی۔

دریم مذهب : دجمہور و محدثینو اوفقہاء داہل
 السنۃ دے دوی فرمائی چہ خبر واحد مفید دعلم نہ
 دے بلکہ مفید دعمل دے۔ یعنی کوم شی چہ پہ
 خبر واحد سرہ ثابت شی نوپہ ہغے باندے عمل کول
 واجب دی اہل سنت پہ وسط کبے راغلل
 چاد خبر واحد دحجت نہ انکار او کپرو او چا
 داسے حجت (کالقرآن) اہل سنت وائی خبر واحد
 حجت دے خود قرآن پہ شانتے نہ یعنی مفید دعمل

دے مفید علم قطعی نہ دے فرضیت پرے نہ ثابتیری۔ نوھر کله چہ فرضیت پرے نہ ثابتیری۔ نواعتقادیات ہول د فرضو نہ دی پہ عقاید و کبیرے دخبر و احد نہ استدلال نشی کولے۔ کوم مجسمہ دے دور چہ خالق تہ د جسم جارحے ثابتوی او دایات الاضافات او احادیث الاضافات نہ تعبیر پہ ایات الصّفات او احادیث الصّفات سرہ کوی نو دوی چہ خومرہ احادیث پیش کوی ہغہ اخبار احاد دی او اخبار احاد مفید د علم نہ دی پہ عقاید و کبیرے ترینہ استدلال جائز نہ دے او مسئلہ د اثبات الصّفات لله تعالیٰ قطعی دہ د عقاید و دہ د اخبار احاد نہ دلتہ اخذ بالکلیہ جائز نہ دے۔ منکرین د حجیت الحدیث اعتراض کوی چہ خبر و احد ظنی دے نو نہ مفید د علم دے او نہ مفید د عمل دے۔

جواب: زمونرہ اصولین فرمائی چہ خبر و احد ظنی دی د ا مسلمہ خبرہ دہ خو ظن کله پہ معنی د ظن

مطلق سرہ وی چہ عبارت دے د استواء الطرفین نہ
 اوکلہ پہ معنی دظن راجح سرہ وی یعنی دیو جانب
 رجحان پکبے وی اوکلہ پہ معنی دیقین سرہ وی -
 لکہ الذین یظنون انہم ملقوا ربہم دلتہ یظنون پہ
 معنی دیوقنون سرہ دے - داچہ خبر واحد حجت
 دے دلیل پہ دے باندے دقرآن نہ سورۃ یسین پارہ
 ۲۲ ایت ۲۰)

وجاء من اقصى المدينة رجل يسعى قال يقوم اتبعوا المرسلين -

ترجمہ: راغے یوسرے دلرے مقام دبنار نہ پہ مندرہ
 باندے وے فرمائیل اے زما قومہ تابعداری
 اوکری د رسولانو۔

راغے یوسرے (حبیب نجار) دلرے مقام دبنار نہ
 راغے سعی ئی کولہ اووے وئیل چہ دا کوم رجلین
 تاسوتہ راغلے دے دوی اطاعت اوکری کہ چرتہ
 د واحد خبر منل پہ قوم باندے لارم نہ وے نوہغوی
 خوورتہ داوئیلے شوچہ تہ یوکس ئی اود

رسولاً تو تصدیق کوئے مونزہ ستا خبر نشو منلے نو د
 رجل واحد خبر نہ منل رب کریم ددوی پہ ذم کبے
 یاد کہ چہ دوی درجل واحد خبر قبول نہ کر و دائی
 بدکار او کرلو۔

ہمدغہ شان سورۃ الحجرات پارہ ۲۲ ایت ۲)

ان جاء کم فاسق بنیاً فتمینوا۔

ترجمہ: کہ چرتہ راشی تا سوتہ فاسق پہ خبر سرہ نو
 تبین ئی او کرئی۔

دلته دے ایت کریمہ کبے راغلل چہ یو فاسق درتہ
 خبر در کرئی نو تبین ئی او کرئی۔ کہ چرتہ خبر درجل
 واحد قبول نہ وے نو بیا تبین تہ خہ ضرورت وو۔

او تبین د خبر واحد محدثینو کرے دے ہم دغہ شان
 حدیث دبخاری او مسلم کبے راخی کلہ چہ تحویل
 د قبلے او شو نو نبی اکرم ﷺ پہ مسجد القبلتین
 کبے وو دا د ماسپخین مونیخ وو بیا مازیگر،
 مابنام او ماسخوتن، مسجد نبوی کبے مونیخ الی

الكعبه او شولو د قباء خلق نه وو خبر هغوی
 د سحر مونيخ کولو يو رکعت ئی بیت المقدس ته
 کړې وو چه يو شخص ور غلواواز ئی او کړو چه
 تحويل د قبلې راغلي دے کعبې ته تاؤ شی نو هغوی
 د مانځه په وسط کښې کعبې ته او گرځيدل که چرته
 خبر واحد صحابه کرامو په تزدبانده حجت نه
 وے نو دوی به په وسط د مانځه کښې کعبې مبارکې
 ته نه راگرځيدل دا دليل د دے خبر دے چه
 خبر واحد حجت دے . همدغه شان حديث د بخاری
 دے حضرت انس رضي الله عنه فرمائی چه زه ماشوم ووم . او
 زه د ابو عبیده رضي الله عنه ابو طلحه رضي الله عنه او ابی بن کعب
رضي الله عنه سره يو مجلس کښې ناست ووم . مونږه شراب
 نچور کړې وو شراب موسکل په دے کښې يو
 شخص راغے او اواز ئی او کړو چه دا ایت نازل شوم
 دے . ائما الخمر والميسر والانصاب والازلامر جس من عمل

الشيطان فاجتنبوا لعلمكم تفلحون. نوماته مشرانو و وئيل چه
 دالوخي واخله او بهرئي واروانو مابه يويو
 راويستو او بهربه مي اړولو حتى چه په كوڅه كښي
 شراب او بهيدل. دلته دے صحابه كرامو په دے
 جزئيه كښي په خبرد رجل واحد باندي عمل او كړو
 نو معلومه شوه چه خبر واحد دليل دے. همدغه شان
 نبی اکرم ﷺ حضرت علي رضی اللہ عنہ ديو جماعت سره
 بيت الله شريف ته اوليگلو چه اعلان او كړه چه د
 بيت الله نه به عريانا طواف نشي كولے. بيا حضرت
 علي رضی اللہ عنہ مني ته لاړو او دهغه ځائے نه ئي يو رجل ته
 دا حكم او سپارلو چه ته بيت الله شريف ته لاړشه
 او هلته اعلان او كړه چه د بيت الله نه بر بند طواف مه
 كولے. نو كه چرته د رجل واحد خبره مقبوله نه وے
 دپاره د عمل كولو نو حضرت علي رضی اللہ عنہ به د رجل
 واحد ارسال نه كولو او هغوي به دا قبلولونه حالانكه
 هغوي ټولو دا خبره قبوله كړه. همدغه شان ارسال

دخطوطو د نبی اکرم ﷺ سلاطینولرہ چہ یوکس ته
 به ئی خط ورکہ او هغه به ئی اولیگہ . نو داد دے
 خبرے دلیل دے چہ خبر و احد ہم عرفا دلیل
 دے او ہم شرعاً دلیل دے . کہ چرتہ عرفا دلیل نہ
 وے نو بادشاہانوبہ رد کرے وواو کہ شرعاً قبول نہ
 وے نوبی اکرم ﷺ به درجل و احد ارسال نہ کولو .
 داچہ نبی اکرم ﷺ ارسال او کہ درجل و احد
 نو شرعاً قبول وو . او داچہ هغوی رد نہ کرو نو عرفا ہم
 قبول وو . ہم دغه شان صدیق اکبر رضی اللہ عنہ خلیفہ دوخت
 وو یوہ بی بی راغله او وے فرمائیل چہ زمانوسے
 وفات شوے دے نوزما د هغه پہ میراث کنے خہ
 برخہ دہ صدیق اکبر رضی اللہ عنہ خاموش شو نو مغیرہ بن
 شعبہ رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ ماد نبی اکرم ﷺ نہ
 اوریدلے دی چہ ، ان للجدۃ السدس ، ، نو صدیق
 اکبر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ پہ دے کنے تاسرہ شاہد
 شتہ نو هغه او فرمائیل چہ او . پہ دے کنے محمد بن

مسلمتہ پاخیدو چہ دا حدیث ماہم د نبی اکرم ﷺ نہ
 اوریدلے دے۔ پہ دے کبے پہ اہل حدیثو دے
 زمانے ہم رد دے چہ دوی خبر واحد غریب باندے
 مسائل ثابتوی او وائی چہ دا مفید علم قطعی
 دے۔ او د جزئیہ چہ صدیق اکبر رضی اللہ عنہ ہغہ تہ وائی چہ
 تہ شاہد لرے نو دا دلیل دے خبرے دے چہ
 خبر واحد مفید علم قطعی نہ وو کہ خبر واحد غریب
 مفید علم قطعی وے نو ییاد صدیق اکبر رضی اللہ عنہ طلب
 د شاہد بے خایہ وو۔ ہم دغہ شان د عمر فاروق رضی اللہ عنہ پہ
 زمن کبے پہ جزئیہ علی المجوس کبے شبہ راغله
 چہ پہ مجوسو جزئیہ شتہ او کہ نہ نو عبد الرحمن بن
 عوف رضی اللہ عنہ راوران دے شو او وے فرمائیل چہ ماد
 نبی اکرم ﷺ نہ اوریدلی دی چہ پہ مجوسو باندے
 جزئیہ دہ نو عمر فاروق رضی اللہ عنہ حکم نافذ کہ۔ دغہ شان
 وَاسْتَشْهَدُوا شَهِدِينَ مِنْ رِجَالِكُمْ (دوہ گواہان اونیسے)
 نو دوہ سپری دا خبر عزیز دے او خبر عزیز قسم

د خبر و احد دے او په اخر کبښے عقلی دلیل په دے چه
 خبر و احد حجت دے او هغه دا چه که خبر و احد حجت
 نشی نو باطل به شی تمام معاملات ځکه چه
 معاملات ټول فرد په فرد باندے کیری او په امت
 کبښے دا مسلم دی . خبر و احد په څو امور و رد کولے
 شی . په الفقیه و المتفقہ کبښے خطیب بغدادی په
 دے باندے چه خبر و احد صحیح په څو امور و رد کولے
 شی باب لکوی .

اول : ان یکون یخالف الموجبات المعقول .

یعنی کوم خبر و احد چه خلاف د موجبات د معقول
 راشی . ځکه چه شریعت و ارد دے په موافقت العقل
 باندے نو هر کله چه مخالفت د عقل پکبښے راغے نو
 دوی دغه وخت کبښے دا خبر و احد استدلال نه
 ساقطه وی په دے وجه چه دا یا ثابت نه دے یا دے
 لره د نسخے څه لاره ده .

دویم : ان یكون مخالفاً للكتاب والحديث المتواتر۔

یعنی کوم حدیث چہ د کتاب اللہ او حدیث متواتر خلاف راشی نو دے صورت کنبے دامتروک العمل دے اودا دلیل ددے دے چہ ان لا اصل له او منسوخ۔

دریم : ان یكون مخالفاً للاجماع۔

یعنی خبر واحد مخالف دا جماع راشی

خلورم : چہ یو امر معروفہ شائعہ کثیرہ خفی شی د علماء نہ او روایت ئی شخص واحد او کری۔ یعنی معلومہ او مشہورہ مسئلہ وی او خوک پہ کنبے روایت نہ لری او یو شخص ثقہ د هغے روایت او کی۔ نو دا دلیل ددے شو چہ دا دومرہ خبرہ د اعلامونہ ولے پتہ پاتے ده۔ نو دا ہم دے رد پہ ظواہرو۔ چہ خبر واحد مفید عمل دے د علم نہ دے۔

اول دلیل : پہ دے خبرہ چہ خبر واحد مفید علم نہ

دے یو دا چہ نبی اکرم ﷺ بہ مشرکینو تہ خو مرہ
 وفود لیگل نو کثیر بہ ئی لیگل سرہ د
 خطراتو کثیر ونہ چہ یہ لارہ کبے بہ دے صحابہ
 کراموتہ مشکل وو۔ ہغہ کلی والہ چہ دوی ئی
 غوبستے وو دہغوی د طرف نہ د دھوکے امکان وو
 نو د حکمت تقاضا دا واہ چہ کہ چرتہ یہ اصول
 الاعتقاد کبے خبر واحد مفید د علم وے نو نبی اکرم
 ﷺ بہ مشرکینو تہ یو شخص لیرے وے۔

دویم دلیل : واقعہ دبیر معونہ چہ نبی اکرم ﷺ اوینا
 (۷۰) کسان لیرے وو۔ اودا لیگل د او یو کسانو دلیل
 دے دے چہ یہ اصول الاعتقاد کبے خبر واحد
 مفید د علم نہ دے۔

دریم دلیل : نبی اکرم ﷺ معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ یمن تہ
 اولیکہ۔ اہل حدیث وائی چہ خبر واحد مفید د علم
 دے اود دلیل کبے د معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ دا واقعہ پیش
 کوی۔ مونزہ وایو چہ دا پہ تاسو باندے رد دے تاسو

دپارہ دلیل نہ دے۔ حکم چہ معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ یمن تہ
یواخے نہ وو لیبرے شوے بلکہ معاذ رضی اللہ عنہ امیر دے
قافلے وو حکم دے معروف دے او خبرے ددہ سرہ
شوے دی ورنہ پہ صحیح احادیث ثابت دی چہ ددہ
سرہ دصحابہ وونومونہ ئی دا دی۔

(۱) حضرت عبید بن صحرین لوزان الاتصاری
سلمی رضی اللہ عنہ وو (۲) حضرت شہرین بادام رضی اللہ عنہ وو (۳)
حضرت عامر بن ظہر الہمدانی رضی اللہ عنہ وو (۴) حضرت
ابوموسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ وو (۵) حضرت خالد بن سعد بن
العاص رضی اللہ عنہ وو (۶) حضرت طاہرین ابی ہالہ رضی اللہ عنہ
وو (۷) حضرت یعلیٰ بن امیہ رضی اللہ عنہ وو (۸) حضرت عمرو بن
حزم رضی اللہ عنہ وو (۹) حضرت زیاد بن لبید رضی اللہ عنہ وو (۱۰)
حضرت عکاشہ ابن سور رضی اللہ عنہ وو (۱۱) حضرت معاویہ
بن کندہ رضی اللہ عنہ وو (۱۲) حضرت معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ وو۔

دادلیل ددے خبرے دے چہ خبر واحد مفید د علم
نہ دے کہ خبر واحد مفید د علم وے نو معاذ بن

جبل رضی اللہ عنہ نئی یواخے لیکلے وو۔

خلورہ دلیل: روایت دبخاری اومسلم کنبے واقعہ
 ذوالیدین دہ۔ نبی اکرم ﷺ خلور رکعاتی مانخہ
 کنبے دوہ رکعاتہ کپی وو سلام نئی گر خولے وو۔
 نو ذوالیدین اواز اوکرو چہ ،، اقصر ت الصلوۃ ام
 نسیت ،، نبی اکرم ﷺ نئی پہ قول باندے عمل
 اونکرو کہ چرتہ خبر واحد مفید علم قطعی وے او
 احتمال دخطا پکنبے باقی نہ وے نو ذوالیدین چہ
 صحابی دے ثقہ دے اثبت دے عادل دے نو نبی
 اکرم ﷺ بہ نئی پہ قول باندے عمل کرے وو۔ نبی
 اکرم ﷺ نئی پہ قول عمل اونکرو۔ بلکہ تپوس نئی
 اوکرو ایا ذوالیدین رشتیا وائی نو بیا حضرت
 صدیق اکبر رضی اللہ عنہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او چند
 صحابہ کرامو اقرار اوکرو چہ اومونخ دوہ رکعاتہ
 شوے دے نو نبی اکرم ﷺ پاخید و او دوہ رکعاتہ
 نئی ورسره اوکرل۔ یعنی ہر کلہ چہ نور صحابہ کرام

رضوان اللہ علیہم اجمعین ورسرہ ملگری شول نود
ذوالیدین خبرہ ئی دظن نہ اویستہ اویقین تہ ئی
اورسولہ نو عمل پرے اوشو۔ نود ادلیل ددے
خبرے دے چہ خبر واحد مفید د علم اوقطعیت نہ
دے کہ چرتہ وے نونبی اکرم ﷺ بہ پرے عمل
کرے وے۔

اہل حدیث وائی مونزہ ہغہ حدیث صحیح مفید
د علم قطعی گر خو چہ دہغے رواة ثقات وی نو شبہ
ختمہ شوہ۔ مونزہ وایو کہ رواة ثقات ہم شی بیام
شبہ نہ ختمیگی۔ رواة بخاری ثقات دی پہ بخاری
کنبے شیخ دبخاری واقعہ ذکر کوی چہ نبی
اکرم ﷺ اویا (۷۰) صحابہ کرام اولیگل (من بنی
سلیم) اویہ اتفاق دمحدثینود اویاکسان من
الانصاروو۔ من بنی سلیم نہ وو۔ بلکہ شارحین
فرمائی چہ داوہم شوے دے د شیخ دبخاری نہ او
حال دا چہ دے اوثق دے۔ نو چہ د اوثق نہ وہم

کیگی نو د ثقہ نہ بہ خامخہ کیری۔ نو دا دے څوک
 نہ وائی چه راوی ثقہ دے نو ده نہ دخطاء امکان
 نشته۔ داچه اصولین خبر و احد مفید د علم نہ گر څوی
 مفید د ظن ئی گر څوی هم دغه وجه ده چه دے کبسه
 دخطاء امکان شته۔

پنجم دلیل: رد دعائشے رضی الله تعالی عنها په

عمر فاروق رضی اللہ عنہ ابن عمر رضی اللہ عنہما باندے، بتعذیب المیت

بیکاء اهلہ، دا حدیث امام مسلم ذکر کړے دے

عمر فاروق رضی اللہ عنہ ابن عمر رضی اللہ عنہما حدیث ذکر کوی چه

،، ان المیت ليعذب بیکاء اهلہ،، چا دا حدیث حضرت عائشے

رضی الله تعالی عنها نه پیش که چه عمر فاروق رضی اللہ عنہ

او ابن عمر رضی اللہ عنہما داسے فرمائی چه مونزه د رسول الله

صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلی دی چه ،، ان المیت ليعذب بیکاء اهلہ ،،

نو عائشے او فرمائیل چه یغفر الله لابی عبد الرحمن اما نه لم

یکذب ولكن نسیء او خطاء۔ بیائی او فرمائیل چه اما

مُرَّسُولُ اللَّهِ عَلَى يَهُودِيَّةٍ يَبْكِي أَهْلَهَا فَقَالَ أَتُمْ لِيَبْكُونَ عَلَيْهَا وَأَنْهَا
لَتُعَذَّبُ فِي قَبْرِهَا - یعنی بی بی عائشہ فرمائی چہ دا یاد
ابن عمر رضی اللہ عنہما نہ ہیر شوے دی او یا خطاء شوے دے ۔
قیصہ داسے نہ وہ چہ ،، ان المیت لیعذب بیکاء اہلہ ،،
بلکی نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم پہ یوہ جنازہ باندے چہ د
یہودی وہ تیر شو خلقو ہغے پسے جہرا کولہ نو نبی
اکرم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ داخلق ہغے پسے جاری
او ہغہ معذبہ دہ ۔ حدیث مقصد دادے چہ دوی
جہراور پسے کوی چہ کاش دانبخہ دلتہ وے او حال
دا چہ ہغہ معذبہ دہ ۔ دعا ورتہ پکار دہ دامقصد نہ
دے چہ پہ جہرا دخلقو دہغے تعذیب شوے دے
او ابن عمر دا فہم کرل چہ ،، ان المیت لیعذب بیکاء اہلہ ،،
ولے بی بی عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا سرہ دلیل
قوی دے ہغے مبارکے کتاب اللہ دلیل کنبے پیش
کہ ۔ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ،، نو دینہ معلومہ شوہ چہ

خبر واحد مفید د علم قطعی نہ دے کہ چرتہ وے نو
 عائشے بی بی بہ نہ رد کولے۔ اہل حدیث وائی چہ
 کلہ راویان ثقات وی نو دغہ حدیث مفید د علم
 قطعی وی۔ نو دلتہ خو راوی ابن عمر رضی اللہ عنہما مبارک
 دے اوبیائی ہم عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا نہ
 قبلوی بلکہ فرمائی،، لکن نسیء او اخطاء،، او
 اہل حدیث داہم وائی چہ داسے حدیث صحیح
 نشتہ چہ ہغہ معارض د کتاب اللہ وی۔ نو یوح حدیث
 دا شو چہ،، ان المیت لیعذب بیکاء اہلہ،، دا حدیث
 صحیح دے او مخالف دے دے ایت کریمہ،،
 ولا تزر وازرۃ وزرۃ أخری،، سورة انعام پارہ ۷ ایت ۱۲۴
 او د بعضونہ دوی جوابات کوی پہ تنویع بانندے
 دلتہ خو تنویع ہم نشی کیدے۔

شیرم دلیل: بی بی عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا تہ
 چا روایت د عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہما پیش کہ کوم چہ

مسلم ذکر کرے دے چہ ،، انہ راہی رہہ ،، نبی کریم ﷺ دخیل رب دیدار کری (بل ئی دا روایت پیش کنس چہ راہ بقلبہ (پہ زپہ ئی لیدلے وو) بیائی ورتہ دا پیش کہ چہ راہ بفوادہ مرتین (پہ زپہ ئی لیدلے وو دوہ کرتہ) دانس رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت ئی ورتہ پیش کہ چہ ،، راہی محمد رہہ ،، (نبی کریم ﷺ دخیل رب دیدار کرے وو) نومسروق دبی بی عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا نہ تیوس او کرو چہ ،، یا أُمَّةَ اَهْلِ رَاہِی مُحَمَّدِ رَہِ ،، نوبی بی عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا دو مرہ غصہ شوہ او ورتہ فرمائی چہ ،، لَقَدْ قَفَّ شَعْرِي مَا قَلَّتْ ،، بیا ورتہ فرمائی چہ درے خبر و کنسے چا درتہ حدیث بیان کہ نو دزوغ ئی وئیلی دی اول دا چہ ،، ان من حدثك ان محمد راہی رہہ فقد کذب ،، بیا دا ایت کریمہ اولوستلو۔ لاندہ کہ الابصار

وهو يدرك الابصار - او دایت ئی ولوستلو چه .. ماکان
 لبشران یکلمه الله الا وحیا او من وراء الحجاب. نوعائشے رضی
 الله تعالیٰ عنہا احادیث صحیحہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما
 رد کرل کہ چرتہ خبر و احد مفید د قطیعت وے
 نوعائشے بی بی تہ دانکار خہ ضرورت وو۔ د قطعی
 نص نہ خوک انکار نشے کولے۔ دا مسئلہ نہ چیرم چه
 رؤیت شتہ او کہ نہ۔ اهل دمحبت دیتہ رجحان
 ور کوی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دخپل رب دیدار کرے
 دے۔ دبریلوی حضرات ہم دیتہ ڈیر زور ور کوی چه
 راه۔ لیکن یو طرف تہ بریلیان دیتہ زور ور کوی چه
 نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دخپل رب دیدار کرے دے۔ او بل
 طرف تہ اهل حدیث ڈیر کلک ولاړ دی پہ دے چه نبی
 کریم صلی اللہ علیہ وسلم دخپل رب دیدار کرے دے۔ خود هر چا خپل
 مقصد دے۔ اهل محبت دیتہ دے دپاره زور
 ور کوی چه د نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم پہ انبیاء کرامو علیہ

السلام فضلیت او خائی۔ چہ یو پیغمبر دا دیدار نہ
دے کرے او نبی اکرم ﷺ کرے دے نو دوی
دمحبت پہ لحاظ دا خبرہ کوی۔ او اہل حدیث
دا اعتقاد پہ لحاظ دا خبرہ کوی۔ چہ اللہ تعالیٰ
یو جسم مجسم دے پہ ستر گو بنکاری۔ حکہ چہ
نبی اکرم ﷺ د معراج پہ شپہ پہ ستر گو لید لے وو۔
علماء متکلمین د رؤیت نہ ولے انکار کوی؟ حکہ
چہ درؤیت روایات اخبار احاد دی او اخبار احاد پہ
اصول الاعتقاد کبے نہ قبلیری۔ اودا پہ مقابلہ د
لائد، کہ الابصار،، کبے نہ قبلوی حکہ چہ دا قطعی
دے او اخبار احاد ظنی دی دا اخبار احاد متکلمین
دنص قطعی پہ مقابل کبے نہ قبلوی حکہ چہ خطرہ
لری دتجسیم۔ دے مسائلو کبے لپسوچ کول
پکاروی۔ زما مقصد دادے چہ بی بی عائشے رضی
اللہ تعالیٰ عنہا رد دخبر واحد کرے دے۔ کہ
خبر واحد مفید د علم قطعی وے نور دتہ خہ ضرورت

وو۔ کہ خبر واحد کنبے قطعیت وے نو دایت کریمہ نہ
 پرے استثناء ہم ثابتیدہ۔ چہ لاکد، کہ الابصار
 الابصر النبی وقتیکہ قطعی نہ دے نو استثناء ہم پرے
 نشی کولے حکہ چہ استثناء د مطلق نہ دا پہ مرتبہ د
 نسخے د حکم د مطلق کنبے دہ عن بعض الافراد او
 نسخہ د مطلق قطعی راخی پہ قطعی باندے
 او خبر واحد ظنی دے۔

ووم دلیل: دا د بی بی عائشہ رضی اللہ تعالیٰ
 عنہا پہ ہغہ روایت باندے کوم چہ امام بخاری رحمہ اللہ
 ذکر کرے دے چہ ،، ان النبی صلی اللہ علیہ والہ وسلم اتا
 سبائط قوم فبال قائما، ، دا خبر واحد دے او بول قائما
 پکنبے ثابت دی۔ بی بی عائشہ رضی اللہ تعالیٰ
 عنہا دا حدیث رد کوی او فرمائی چہ ،، من قال بال رسول
 اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم قائمًا فلا تصدقوا انہ ما بال قائمًا مرۃ

واحد یا حین انزل القران ، ، دا حدیث د بی بی عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا۔ نسائی ، ترمذی ، او ابن ماجہ دے تہو لورا غستے دے دلتہ ہم عائشہ بی بی رد د خبر واحد کرے دے۔

اتم دلیل : رد د بی بی عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا پہ ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ باندے۔ بخاری شریف کنبے حدیث مذکور دے نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی ، ، رأیت امرأة دخلت النار في هرة ، ما اوليده يوه بنحہ چہ داخلہ شوہ اورتہ دوجے د پیشونہ۔ ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ دا حدیث پیش کہ بی بی عائشہ ورتہ فرمائی چہ ، ، اتدہی ما کانت المرأة ، ، ایا تہ پوہیرے دا بنحہ خوک وہ۔ قال لادہ او فرمائی چہ نہ عائشہ بی بی ورتہ فرمائی ، ، ان المرأة ما فعلت كانت كافرة ان المؤمن اكرم على الله من ان يعذبه في هرة ، ، یقینا دا زنا نہ چہ دا کارئی کرے وو کافرہ واہ۔

یقیناً مؤمن دیر عزتمند دے پہ اللہ باندے دا چہ
 عذاب ور کبریٰ دوجے دپیشونہ۔ نوبی بی عائشے
 رضی اللہ تعالیٰ عنہا حدیث دا بوھریرہ رضی اللہ عنہا رد کر وپہ
 تاویل صحیح باندے چہ دمومن بارہ کنبے پہ
 دومرہ معمولی خبرہ باندے داسے تعزیت ولے
 ثابتوے۔ بیا ورتہ فرمائی، ، اذا حدثت عن رسول الله صلى
 الله عليه واله وسلم فانظر كيف تحدث ، ، یعنی کلہ چہ تہ
 درسول اللہ نہ حدیث بیانوے نوگورہ چہ سنگہ ئی
 بیانوی یعنی یواخے الفاظوتہ مہ گورہ بلکہ
 مقصدئی پورہ پیدا کوہ۔

نہم دلیل: رد دبی بی عائشے رضی اللہ تعالیٰ
 عنہا پہ ابوھریرہ رضی اللہ عنہ باندے پہ حدیث معروفہ
 دبخاری اومسلم کنبے چہ ، ، الشؤم فی ثلاث ، ، بدفالی
 پہ درے خیزونو کنبے دہ چہ بنجہ دہ۔ کوردے۔ او
 اس دے۔ بی بی عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا پرے

رد کوی چہ ،، لم یحفظہ ابوہریرہ لانہ دخل ورسول اللہ یقول
 قاتل اللہ الیہود یقولون ان الشؤم فی ثلاث ،، یعنی کلہ چہ نبی
 اکرم ﷺ دا حدیث بیانولو نو ابوہریرہ رضی اللہ عنہ سی پہ
 مینخ کنبے راغے نیم حدیث نبی اکرم ﷺ بیان
 کرے وو اونیم حدیث سی نہ ووبیان کرے۔ نو
 ابوہریرہ رضی اللہ عنہ دانیم واوریدو چہ ،، ان الشؤم فی ثلاث ،، او
 قاتل اللہ الیہود یقولون ،، نہ سی وانہ وریدل۔ ابوہریرہ رضی اللہ عنہ
 ثقہ دے اود عائشہ بی بی او د نبی اکرم ﷺ پہ
 درمیان کنبے یوراوی دے او پہ دے یوراوی
 باندے ہم امکان د خطاء پیدا شو۔ نو پاتے دا چہ شپہ
 او او راویان ووپہ ہغے کنبے سنگہ امکان د خطاء
 نہ پیدا کیڑی۔

اسم دلیل : رایہ د حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ ہم دادہ
 چہ حدیث غریب افادہ د علم نہ کوی حکہ چہ کلہ
 ہغہ زنانہ راغلہ او دہ نہ سی تپوس او کرو چہ

زمانہ سے پہلے نوز ماہ ہغہ پہ میراث کہنے خہ
 برخہ دہ ۔ نو صدیق اکبر خاموش شو نو مغیرة بن
 شعبہ او فرمائیل چہ ماہ دنی اکر م رضی اللہ عنہ نہ اوریدلے
 دی ، ان للجدۃ السدس ، نو حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ تی
 دا حدیث قبول نہ کہ وے او فرمائیل ، وھل معک
 شہد ، کہ خبر واحد صحیحہ چہ دثقات او ثبتونہ
 ثابتوی مفید قطعیت وے نو شہادتہ خہ ضرورت
 و۔ ہغہ خوبجابی و و عادل و و بیا محمد بن مسلمہ
 پاخید و وے فرمائیل چہ دا حدیث ماہم دنی
 اکر م رضی اللہ عنہ نہ اوریدلے دے۔

دینہ بعد حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ نافذ کہ ۔ چہ
 نافذئی کہ بیاہم دظن نہ وونہ او تو۔ فقط ہغہ عمل
 ئی پرے او کہ خکہ چہ عملی فرعی مسئلہ واہ
 دا اعتقاد یا تو نہ وہ ۔ نو خوک دے دا اعتراض نہ کوی
 چہ دا خو عزیز شو بیاہم خبر واحد دے ۔ خکہ چہ

مونبرہ وایو چہ خبر واحد خودے . خو مونبرہ دا خبرہ
 کوو چہ خبر واحد غریبہ مفید دظن وو خاکہ حضرت
 صدیق اکبر رضی اللہ عنہ طلب د شاہد او کرو اوچہ کلہ دویم
 ورسرہ ملگرے شو بیاہم مفید دظن دے دظن نہ
 ئی نہ دے ویستلے صرف عمل پرے شوے دے پہ
 فرعیاتو کبے .

یولم دلیل : روایت د ابو نظر رضی اللہ عنہ دے د

ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ نہ چہ ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ

راغے اود عمر فاروق رضی اللہ عنہ پہ دروازہ کبے ئی درے

کرتہ سلام و اچولو ، فلم یؤذن له فرجع ، نو حضرت

عمر فاروق رضی اللہ عنہ ورپسے یوکس اولیرو چہ رائی ولہ

کلہ چہ ہغہ راغے نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ورتہ

اوفرمائیل چہ تاولے درے خلہ سلام و اچولو بیا

لاپے۔ ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ ورتہ اوفرمائیل ،

سمعت من رسول اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم یقول اذا سلم احدکم

ثلاثاً فلم يؤذن فليرجع،، نو عمر فاروق رضی اللہ عنہ ورتہ او فرمائیل
 ولسأتین علی ذالک بیئنة اولافعلن کذا (حاجب) یا بہ
 دادے حدیث پہ سماع باندے دلیل پیش کوئے او یا
 بہ دے پہ دُرووہم۔ تاسنگہ حدیث پیش کہ چہ
 دومرہ معروفہ مسئلہ دسلام دہ او مونزہ تہ نہ دہ
 معلومہ اوتاتہ معلومہ دہ۔ ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ
 فرمائی چہ مونزہ یوہ دلہ کبے ناست وونو
 ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ راغے اووے فرمائیل چہ
 ماداسے حدیث بیان کہ تاسو کبے داسے خوک شتہ
 چہ دا حدیث ئی اوریدلے دے نومونزہ ورتہ
 او فرمائیل چہ مونزہ یولو اوریدلے دے بیا
 مورسرد یوخوان ملگرے کہ چہ لارشہ
 او د عمر فاروق رضی اللہ عنہ پہ ورا ندے گواہی او کہ۔ ہغہ
 ورغی گواہی ئی او کرہ بیا عمر فاروق رضی اللہ عنہ دے

پریخودو۔ دا دلیل ددے چہ عمر فاروق رضی اللہ عنہ
 خبر واحد صحیحہ غریبہ مفید دظن گنرلو
 مفید دعلم قطعی ئی نہ گنرلو۔ اگر کہ دا دعمل
 مسئلہ وہ خو خلقو تہ دانبائی چہ ددین پہ
 کارونو کبے احتیاط ضروری دے۔

دولسم دلیل: روایت دحضرت علی رضی اللہ عنہ چہ
 مسند احمد ذکر کرے دے او ترمذی کبے ہم
 مذکور دے۔ اسمابنت الحاکم الفطاری روایت دے
 ، قال سمعت علیاً رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال اذا حدثنی غیری عنہ
 استحلقت فاذا حلفتی صدقتہ وحدثنی ابو بکر وصدق ابو بکر ،
 دا دلیل ددے خبر دے چہ ددہ مبارک پہ
 نزدبان دے خبر واحد ظنی وو کہ دا مفید دعلم
 قطعی دے نوبیا استحلاف تہ خہ ضرورت وو۔
 ددے نہ بعد اقوال دائمو، محدثینو او اصولینو
 چہ ہغوی دے بارہ کبے خہ رایہ لزی۔

اول ابن عبد البریہ تمہید جلد ۱ ص ۷ باندے
 ذکر کوی - والذی علیہ اکثر اہل العلم منهم المالکیہ انہ یوجب
 العمل دون العلم وهو قول الشافعی وجمهور اہل الفقہ واہل النظر
 وقال قوم من اہل الاثر یوجب علم الظاہر۔ ہغہ فیصلہ چہ پہ
 ہغے باندے اکثر اہل علم دی چہ دہغے نہ موالک
 ہم دی ہغہ دا چہ خبر واحد موجب د عمل دے
 او د علم نہ دے او دا قول دامام شافعی
 او د جمهور و اہل فقہ او اہل النظر دے او وئی لے دی
 لہر خلقو داہل اثر و نہ چہ خبر واحد موجب د علم
 ظاہر دے ۔ دوی ہم علم ظاہر سرہ قید د ظاہر لگوی
 او شارحین وائی چہ مراد د ظاہر نہ فروع الاعتقاد
 دے نہ اصول الاعتقاد

دویم: حلیۃ الاولیاء جلد ۹ صفحہ ۱۰۵ او مناقب
 الشافعی للبیہقی جلد ۲ صفحہ ۳۰ باندے امام
 شافعی قول نقل کوی۔ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی

الاصول القرآن والسنة والقياس عليهما والاجماع - یعنی اصول
 خلودی - قرآن ، سنت ، قیاس ، اوجماع ۔
 بیافرمانی - اوجماع د خبر واحد غریبہ نہ اکبر دلیل
 دے - نو اکبریت پہ دے کبے دے چہ اجماع قطعی
 وہ او مفید د علم وہ او خبر واحد غیر قطعی دے او
 مفید د علم نہ دے کہ دافرق اونکے نو اکبریت
 بیاپہ خہ کبے شو۔

دریم: رایہ د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ہم دیتہ ترجیح
 ورکوی چہ د خبر واحد نہ اخذ پہ عملیاتو کبے کیڑی
 او پہ اعتقادیا تو کبے ترینہ اخذ نہ کیڑی ۔ باب
 لگوی ۔ باب ماجاء فی اجازة خبر واحد الصدوق فی الاذان والصلوة
 والصوم والفرائض والاحکام۔ پہ دے خائے باند کرمانی
 لیکی ۔ و اشار الی انه مفید فی عملیات دون الاعتقادات۔
 او اشارہ او کرہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دیتہ چہ
 خبر واحد باندے عملیات ثابتری او اعتقادات

پرے نہ ثابتیری۔ اگر کہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دجمہور و مخالفت او کہ چہ فرض ئی پرے ثابت کرل حکہ چہ جمہور پرے فرض نہ ثابتوی فرض قطعی دے او دلیل ہم قطعی غواری او خبر واحد قطعی نہ دے ظنی دے۔ دھر چا خیل منزل وی۔ داسے نہ دہ چہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د علم کلام امام ہم دے او د اصول فقہ ہم امام دے۔ دا مسئلہ د اصول فقہ دہ او امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د اصول فقہ پہ باب کبے امام نہ دے۔ ہغہ خیل ائمہ لری۔ نوپہ دے کبے بہ دہ قول د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ د قول مقابلہ خنگہ او کری۔ خوبیا ہم دوہا بیانو خبرہ ترینہ نہ ثابتیری حکہ چہ دوی اعتقاد یا تو کبے ترینہ اخذ جائز گنری۔ دا باب یر ضروری دے ضروری حکہ دے چہ یر کرتہ بہ تاسو مطالعہ کوئی۔ تاسوتہ بہ د وہا بیانو بیان مخے تہ راشی چہ اللہ تعالیٰ تہ بہ ید، ساق وجہ یا عینین ثابتوی۔ کل احادیث ئی چہ

راواخلے یا بہ مجروح وی یا بہ مؤول وی او کہ دا
یوہم نشی نو خبر واحد بہ وی۔ نو خبر واحد باندے
دخدائے تعالیٰ صفات خنکہ ثابتوی۔ پہ اعتقادیاتو
کنبے خبر واحد نہ اخذ نہ کیگی۔ زہ دے پارہ دا زور
خکہ لگوم چہ پہ دے دھوکہ نشی چہ یو چاکتاب
لیکلے وو او پہ ہغے کنبے ئی پہ دے۔ باندے
دیر احادیث راغستی وو۔ احادیث ئی راواخستل
خو اخبار احاد او اخبار احاد پہ عقیدہ کنبے نہ
قبلیری۔ زمونزہ اسلاف پہ دے باندے قول کوی
چہ دا پہ عمل کنبے قبلوی او پہ عقیدہ کنبے نہ
قبلوی او مسئلہ د صفات د اللہ د عقایدو دہ۔

خبر مشہورہ: امام احمد رحمۃ اللہ علیہ بہ ہم خبر واحد د
خبر مشہورہ یہ مقابل کنبے رد کولو دے د پارہ
موزرہ یوہ جزیہ پیش کوو۔ بخاری، مسلم
او مسند احمد کنبے یو حدیث دے نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم
فرمائی،، یهلك امتی هذا الحی من القریش،، زما امت بہ

هلاک کی دقريشو دا قبيلہ دلته مشارہ اليہ نہ دہ
 ذکر چہ کومہ قبيلہ دہ خو محدثين تہول فرمائی چہ
 دا بنو أمیہ یادی . یعنی د حضرت عثمان
 ذوالنورین رضی اللہ عنہ او د حضرت امیر معاویہ رضی اللہ عنہ دا کورنی
 یادی لیکن دوی دوارہ مبارکان خو صحابہ دی
 عدول دی د دوی بے ادبی خطرہ دایمان دہ دوی
 مستثنی دی . د دوی نہ خکتہ مسئلہ جو رہ دہ . بزید
 ، مروان ، عبدالملک بن مروان ، سلیمان بن
 عبدالملک ، ابراہیم بن عبدالملک ، یزید بن
 عبدالملک ، دا تہول ظالمان وو . بیا پہ کنبے یو راغے
 عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ چہ ڍیر نیک انسان وو د دینہ
 بعد بیا مروان خماروو . د دوی لس بادشاہان
 راغلی دی پہ دے کنبے دا اوو (۷) پہ اتفاق سرہ
 ظالمان وو . نو دا اشارہ دے خلقوتہ چہ ،، یهلك امتی
 هذا الحی من القریش ، صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم عرض او کرو

، ما تأمرنا يا رسول الله صلى الله عليه واله وسلم ، ، مؤنزه ته خه
 امر دے - پہ دغہ وخت کنبے — نبی
 اکرم ﷺ او فرمائیل ،، لو ان الناس اعتزلوهم ، ، کاش چہ
 خلقو دوی پریخے وے یعنی د دوی بادشاہی ٹی نہ
 وے منلے - د دے خبر واحد نہ پتہ اولگیدہ چہ کلہ
 دبنو امیہ امارات راغے نو خلقوتہ پکاروہ چہ د دوی
 اطاعت ٹی نہ وے کرے خود دے پہ مقابل کنبے
 یو حدیث صحیحہ مشہور دے - نبی اکرم ﷺ
 او فرمائیل ،، اسمعوا واطيعوا واصلوا اولواقر علیکم
 عبد حبشی ، ، دا حدیث د دے مقتضی دے چہ
 امیر دربان دے خوک ہم راغے چہ کافر نہ وی اطاعت
 بہ ٹی کوئی - او ہغہ حدیث د دے مقتضی دے چہ د
 بنی امیہ اطاعت دے اونشی او دوی کافران نہ
 بلکہ ظالمان وو نود امام احمد رضی اللہ عنہ خوی عبد اللہ
 بن احمد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ،، اضرب هذا الحدیث فانه خلاف

الاحادیث المشهورة عن النبي صلى الله عليه واله وسلم ، زه نه
 قبلوم دا حدیث ، ، لو ان الناس اعتزلوهم ، ، حكه چه دا
 خلاف دا حدیث مشهوره د نبی اکرم ﷺ دے۔
 نو دینہ معلومہ شوہ چه امام احمد رحمۃ اللہ علیہ
 خبر واحد خبر مشهور یہ مقابل کنسے رد کرے دے۔
پنجم : خطیب بغدادی یہ الفقه والمتفقہ صفحہ
 ۴۳۲ باندے باب لگوی ۔ ، باب ذکر ما یقبل منه
 خبر الواحد وما لا یقبل منه ، بیایہ صفحہ ۴۳۵ باندے
 لیکے ، ذکر شبهة من زعم ان خبر الواحد یوجب العلم
 وابطالها ، ذکر شبهة دہغہ چا چه گمان کوی چه
 خبر واحد واجبوی علم لرہ او ابطال ددے شبہے۔ بیایہ
 دے کنسے د ائمواقبوال راخلی چه دا قول
 دجمہور مخالف دے۔

شیرم : امام بیہقی یہ الاسماء والصفات صفحہ

۳۵۷ باندے لیکلی ،، ولہذا الوجه من الاحتمال ترك اهل
النظر من اصحابنا الاحتجاج باخبار الاحاد في صفات الله تعالى ، ،
امام بیہقی دا تحقیق کرے چہ خبر واحد مفید علم
نہ دے قطعیت نہ فائدہ کوی اعتقاد یا تو کبے
ترینہ اخذ نہ کیری نو فرمائی چہ دے وجہ نہ
زمونہ د شواقع و علماء و پریخے دے احتجاج یہ
اخبار الاحاد و باندے یہ صفات د خدائے تعالیٰ کبے
اووہ : امام نووی یہ منہاج کبے لیکلی ،، فالذی علیہ
جماہیر المسلمین من الصحابة والتابعین ومن بعدہم من المحدثین
والفقہاء ان خبر الواحد من ثقة حجة فی الشرع یلزم العمل بہا
ویفید الظن ولا یفید العلم ، ، ہغہ چہ جمہور مسلمانان
د صحابہ، تابعینو او من بعدہم محدثین او فقہاء
پرے قائل دی ہغہ دادے چہ خبر واحد چہ ثقہ
روا تو نہ وی حجت دے یہ شرع کبے لازم دے عمل
یہ دے باندے (رد شولوپہ معتزلو باندے) افادہ

دظن کوی نہ دعلم (رد راغے پہ ظواہر و باندے)
اتم: ابن حجر عسقلانی رحمۃ اللہ علیہ پہ شرح النخبہ صفحہ
 ۳۷ ددے ذکر کوی چہ خبر واحد مفید دظن دے
 مفید دعلم نہ دے۔

نہم: عبد القاهر بغدادی صاحب ، الفرق بین الفرق پہ
 اصول الدین ، ، نومی یو کتاب کبے صفحہ ۱۲
 باندے لیکے چہ خبر واحد مفید دعلم نہ دے
 مفید دعمل دے۔

سہم: ابن تیمیہ پہ منهاج السنہ کبے پہ صفحہ
 ۱۲۳ باندے لیکے۔ رد کوی پہ شیعہ گانو باندے
 بیا وائی ، ، ہذا من اخبار الاحاد کیف یثبت بہ اصل الدین
 الذی لا یصح الايمان الا به ، ، داخبر واحد دے خنکہ بہ
 ثابت شی پہ دے اصل ددین چہ عقیدہ دہ او اصل
 ددین کبے احتجاج کیزی پہ اخبار متواتر و باندے
 نہ پہ خبر واحد باندے۔ نچور داشوچہ دجمہور و اہل

سنت دا رایہ دہ چہ خبر واحد مفید دظن دے موجب
 دعمل دے مفید دعلم نہ دے قطعیت نہ ثابتوی ۔
 بعض محدثین ترینہ پہ عملیاتو کنبے فرض ثابتوی
 ۔ خوزمونرہ د احنافو اصول پہ عملیاتو کنبے ہم
 فرض نہ ثابتوی ۔ واجب پرے ثابتیری ۔ اوپہ
 اعتقادیاتو کنبے ترینہ بلکل اخذ نہ کیری ۔ اوفروع
 الاعتقاد کنبے ترینہ اخذ کیدے شی ۔

المبحث الخامس فی دلائل کتابہ الحدیث

یوروایت داسے معروف دے اگر کہ یہ کتب
 الاحادیث کنبے موندل مشکل دی (حاشیہ) اساتذوبہ
 مونرہ تہ بیانولو چہ ، لا تکتبوا عنی غیر القرآن ومن کتب عنی
 غیر القرآن فالیضحہ ، ، مہ لیکے زمانہ غیر دقران نہ او
 چاچہ لیکلے وی غیر دقران نہ نووران ئی کری ۔

(۱) علم کلی محیط ذاتی صفة الباری تعالیٰ دے شاید حضرت شیخ صاحب علیہ الرحمة ددے تلاش
 نہ وی کری ورنہ دا روایت مسلم شریف ج ۲ ص ۴۱۴ کنبے شتہ ہمداشان کتاب الزہد باب التشبہ
 وحکم کتابہ الحدیث۔ الفقیر سید محمد ایاز علی شاہ السینی

دمنكر الحديث دپاره داروايت دا قوی حججونه
 دے۔ چه کتابت دا احادیثو په حدیث کبسه منع
 شوے دے۔ نو دا هم بدعت دے چه چا دا کتب
 الاحادیث لیکلی دی او احادیث ئی جمع کړی دی
 نو دا مبحث دے په بیان د دلائلو د کتابه الحدیث
 کبسه چه کتابت دا احادیثو په شریعت کبسه ثابت
 دے۔ په قرن د صحابو او تابعینو کبسه چه دامعمول
 کثیرنه وونو دهغه دوه وجوهات وو۔ یوه وجه دا وه
 چه هغه زمانه د جهاد وه او کله چه دوره د جهاد وی
 بیا اهل علم هم جهاد کبسه مبتلا وی لیکلو د
 کتابونو ته ازگارنه وی مقصود مهم د عصر
 الصحابه و التابعین چه وو هغه جهاد وو او ملکونه
 فتحه کول وو۔ لومے لومے علماء به هم په
 جهادونو کبسه روان وو۔ او په صف د جهاد کبسه
 لیکل نه کبسه کبسه۔ نو یوه وجه د صحابه کرامو او
 تابعینو دوره کبسه د کتب د قلت چه وه نو هغه دا وه۔

ذویمہ وجہ ہغہ تشخیص دا ذہانود ہغوی و وجہ
 دہغوی ذہنونہ ڀیر تیز وو۔ اودا کتابت ددے دپارہ
 وی چہ دا شیء یاد نہ اونخی۔ اوضائع نہ شی
 او ہغوی بہ چہ ہر روایت و اوریدو ذہن کبے بہ ئی
 و اچولو کتابت تہ ذہغوی ضرورت نہ وو حتی چہ
 پہ زمانہ د تابعینو کبے کتابت عیب گنرے شو
 یو شیخ تہ بہ چہ پنخہ سوہ تلامیذ ناست وو دچاہ
 لاس کبے بہ چہ قلم او کاپی بنکارہ شوہ نو دے نورو
 طالبانوبہ ہغہ پورے تمسخر کولو او ووئیل بہ ئی
 چہ دے حافظہ نہ لری غبی دے۔ صاحب دقلم
 او کاپی بہ پہ ہغہ وخت کبے غبی گنرے شو۔ دا
 روستو چہ کلہ بیا ذہنونہ کمزورے شو نو علماء
 او محدثین کیناستل چہ دا ذخیرہ د احادیثو ضائع
 نہ شی ذہنونہ کمزورے شوے دی۔ ددے دپارہ
 روایات پیدا کرے چہ د احادیث پہ یو کتاب کبے
 راجمع شی اولیکل شی۔ ددے دپارہ خہ نصوص

پیدا کړی او زمانه د صحابه کرامو کښه ورته اصول
پیدا شول۔ من جمله دهغه نه روایت د بخاری شریف
د په حجة الوداع کښه نبی اکرم ﷺ په عرفات
کښه خطبه او فرمائیلو او هغه داسه خطبه واه چه
تمام صحابه کرام اشاره پوهه شول چه د خطبه د
مودع ده۔ یعنی داسه خطبه ده گویا که نبی اکرم
ﷺ د امت نه په مخه خه اخلی په دغه خطبه کښه
نبی اکرم ﷺ او فرمائیل ،، فلیبلغ شاهه الی ائب
،، حاضرین دغه د خطبه غائبینو ته اورسری په دغه
مجلس کښه یوسپین گیره ناست وو ابو شاه ئی
نامه وه هغه چه د امر واوریدو نو نبی اکرم ﷺ ته
راغی و د فرمائیل چه دا خوزما ټوله یاده نه شوه
د ابه خنگه رسوم خلقو ته نو نبی اکرم ﷺ د خطبه په
وسط کښه ناستو صحابه کرامو ته امر کوی چه ،،
اکتبولای شاهه ،، ابی شاه ته لیکل او کړی داد نبی اکرم

ﷺ آخری عمل وورد دینہ بعد دودہ میا شترے او شل
 ورخے یا خہ دپاسہ دنیا کنے حیات وویائی رحلت
 او کپو پہ دغہ وخت کنے سی فرمان : اکتبولانی شاء ، ،
 صادر کرے دے او پہ دغہ خطبہ کنے ذنبی اکرم ﷺ
 دا حادیشود کتابت امر اشور۔

دویم دلیل : ابن ابی جحیفہ فرمائی چہ نبی اکرم
 ﷺ بہ کلمہ روایت فرمائیل نومابہ لیکل صحابہ
 کراموزہ منع کریم چہ نبی اکرم ﷺ چہ پہ دے
 لیکلوزہ خوشحالیرپی قران کریم لیکہ غیرد ہفے نہ
 مہ لیکہ ابن ابی جحیفہ وائی چہ ما او وٹیل رسول
 اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم تہ دا دے لیکلوزخبرہ
 نوماتہ نبی اکرم ﷺ او فرمائیل چہ لیکل کوہ : ، ،
 والذي نفسی بیدہ لا یخرج منه الا الحق ، ، زما دے پہ اللہ قسم
 وی نہ راوخی زما دزبان نہ مگر حق۔

دریم دلیل : عبد اللہ بن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ بہ

تلاميذوته فرمائيل چه قيدوالعلم دا علم قيد كرى
 ، قلت ماتقيدة ، ما وفرمائيل تقيدئى شه شه دے۔
 قال الكتابة هغه وفرمائيل چه كتابت دے۔

خلورہ دليل : رافع بن خديج رضي الله عنه فرمائي ، قلنا يا رسول
 الله صلى الله عليه واله وسلم اننا نسمع منك اشياء افنكتبها قال اكتبوا
 ذلك ولا حرج ، مونزه او فرمائيل چه يا رسول الله مونزه
 تاسونه سماع دا احاديثو كرو آيا دا ليكو۔ نبى اكرم صلى الله عليه وسلم
 او فرمائيل چه ليكي ئى شه حرج پكبنے نشته۔

پنجم دليل : دعوت د نبى اكرم صلى الله عليه وسلم دهغه وخت
 سلاطينو او امراء ته۔ دهغه دخلے نه چه شه وتل هغه
 احاديث وو نو دهغه دعوت چه دوى ور كړے دے دا
 احاديث وو او هغه ليكلے شومے دے او بيا قاصد ته
 ور كړے شومے دے چه دا يوسه نو دا خپله كتابت
 ثابت شو چه د نبى اكرم صلى الله عليه وسلم په امر بانده چه كوم
 خطوط امراء ته ليكلے شومے دے۔ دا ليكل دا احاديثو

دی کہ لیکل ممنوع وے نوپہ زبان بہ ئی ورتہ
فرمائیلی وو چہ ورشہ فلان بادشاہ تہ داسے ووایہ۔

شپرم دلیل : دصحابہ کراموزمانہ کنبے لیکل

شوے وو او دہغے نہ متعدد صحائف پاتے دی۔

او کوم خیز چہ پہ زمن د صحابہ کرامو کنبے اصل

ألری اطلاق د بدعت پرے نشی کیدے۔

اولہ صحیفہ صادقہ د عمر بن العاص رضی اللہ عنہ دہ۔

دویمہ صحیفہ دعلی رضی اللہ عنہ بن ابی طالب دہ۔ چہ پہ

ہغے کنبے احکام القصاص رضی اللہ عنہ او جزیه من الذمی

دا احکامات پکنبے موجود وو۔

دریمہ صحیفہ د انس بن مالک رضی اللہ عنہ دہ۔

خلورمہ صحیفہ د عمر بن حزم رضی اللہ عنہ دہ۔

پنجمہ صحیفہ ابن مالک رضی اللہ عنہ دہ۔

شپرمہ صحیفہ د ابن مسعود رضی اللہ عنہ دہ۔

اوومہ صحیفہ د جابر بن عبد اللہ رضی اللہ عنہ دہ۔

اتمہ صحیفہ د سمرۃ بن جندب رضی اللہ عنہ دہ۔

نہم صحیفہ سعد بن عبادہ رضی اللہ عنہ دہ۔ دا دصحابہ
 کرام وورے وورے پانڑے پاتے وے تابعینو تہ
 او ہغوی خیلو تلامذوتہ ور کرے وے دخیل وس
 مطابق چا پکنے پنخوس احادیث او چا پکنے سل
 احادیث جمع کرے وو۔ او خیلہ صدیق اکبر رضی اللہ عنہ ہم
 پنخہ سوہ احادیث جمع کرے وو۔ خو ہغہ مورخین
 نہ راخلی حکہ چہ ہغہ دہ مبارک پہ خیلہ ختم کرے
 وو۔ دہ مبارک دا احادیث لیکلی وو۔ اوبی بی عائشہ
 سرہ ئی جمع کرے وو۔

بی بی عائشہ فرمائی چہ ماسرہ زما والد صاحب
 ملیمہ وو تولہ شپہ ئی خوب اونکر واسویلی بہ ئی
 کول۔ سحر کنبے ئی ماتہ ووئیل چہ ماتاتہ خہ در کرے
 وو ہغہ راکہ ہغہ ئی یورل او دفن ئی کرل بیا واپس
 راغے اوبی بی عائشہ تہ فرمائی چہ ماتہ خہ در کری
 وو پہ ہغے کنبے د نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم پنخہ سوہ احادیث
 وو پہ ہغے کنبے خہ زما دمسموعاتونہ وو اوخہ

ہماد غیر نہ اور یدلی وو۔ گوم چہ سے دغیر نہ اور یدلی
 دو روزہ پر یتم چہ ہلھے کہنے ترے خطاء شوے نہ وی۔
 او ہلھے حدیث چہ ۱۱ من کتاب علی محمد ا،، دا مے توله
 شبہ ذہن کہنے اور یدو اور یدو نو د دے خوف د
 و حہ نہ ہی ہلھے واپس دفن کرل۔

دا شہریم مبحث و و پہ دلائلو د کتابت الحدیث کہنے
 چہ گو مو علماء د دے ٹیکل کری دی دا ناجائز نہ دی۔

المبحث السادس فی بیان تدوین الاحادیث

دا احادیثو پہ مدون اول کہنے علماء او محدثین
 اختلاف لری۔ یوقول دا دے چہ مدون۔

اول قول: محمد بن المسلم بن الشہاب الزہری
 دے دپہ ۱۲۳ء کہنے وفات دے استاد الکل وو۔ پہ
 امر د عمر بن عبد العزیز باندے دے مامور کرے
 شو چہ تہ خومرہ درس کوے دا راغونڈ کہ پہ شکل
 دیو کتاب کہنے۔

دویم قول : دادے چہ مدون اول د احادیثو
 ابوبکرین محمد بن عمر بن حزم دے وفات ددہ
 ۱۲۰ء کتبے شوے دے۔ دے مامور شوے ووپہ
 امر د عمر بن عبدالعزیز باندے د عمر بن عبدالعزیز
 دیرے کارمانے دی پہ اسلامی تاریخ کتبے یوہ
 داہغے نہ دادہ چہ تدوین د احادیثو ددہ پہ
 امر شوے دے اود دہ پہ زمانہ کتبے شوے دے۔
 امام سیوطی اوابن حجر عسقلانی دوی دوارہ
 ترجیح دے لرہ ورکوی چہ مدون اول ابن شہاب
 زہری دے ،، کتب مدونہ فی ہذا الفن ،،

کتب مدونہ پہ آخر د مائے اول کتبے۔

رسالہ د سالم بن عبد اللہ ، کتب د ابن حزم (چہ
 بعضے خلق ئی مدون اول گنری ، دفاتر د زہری ، چہ
 پہ قول راجح سرہ مدون اول دے ، کتب السنن د
 مکحول ابواب الشعبی۔

کتاب مدونه په مائة ثانيه کني

کتاب الآثار دامام ابوحنيفه موطاء دامام مالک ،
جامع دمعمربن راشد ، جامع دسفيان ثوري ، سنن
دوکیع ابن جراج ، سنن دابن جریر ، « داابن جریر
طبری نه دے ، ، کتاب الزهد دعبد الله ابن مبارک

کتاب مدونه په مائة ثالثه کني

مسند دابی داود طیالسی . مسند احمد ، مصنف
عبد الرزاق ، مسند بزار ، مصنف بن ابی شیبه ،
مسند ابی لیلی ، مسند الدارمی ، جامع صحیح
البخاری ، صحیح مسلم ، سنن ابی داود ، سنن
ترمذی ، مسند ابی یعلی ، سنن النسائی ، سنن
ابن ماجه

کتاب مدونه په مائة رابعه کني

صحیح ابن حبان ، سنن دارقطنی ، صحیح الحاکم
(دامستدرک للحاکم ندے) دلائل النبوه ، شعب
الایمان دبیهقی ، سنن الکبری (بیهقی معرفة

السنن والآثار . كتاب الجمع بن صحيحين د
حمیدی . دادینہ علاوہ چہ پہ دے فن کبیرے لیکلے
شوے دی پہ ہم دغہ دورونو کبیرے . معجم الصحابه
دبغوی ، شرح السنہ دبغوی ، سنن دسعید بن
منصور ، مستخرج دابوعوانہ ، کتاب التوحید
دابن خزیمہ ، داپہ ید ، ساق او استواء وغیرہم
الفاظو باندے لیکلے شوے وو او دے تہئی کتاب
التوحید نوم ایخے وو امام رازی پہ تفسیر کبیر کبیرے
لیکی چہ ابن خزیمہ یو کتاب لیکلے کتاب التوحید
بل ہوفی الحقیقۃ کتاب الشکر ، حکہ چہ دتجسیم
عقیدہ دہ پکبیرے . اوپہ سیر اعلام النبلاء کبیرے امام
ذہبی فرمائی چہ ، راجع ابن خزیمہ من التجسیم الی مذہب
اہل السنۃ فی اخر العمر ، ، منتخب دعبد بن حمید ،
منتقی دابن جارود ، ادب المفرد دامام بخاری
معجم کبیر دطبرانی ، معجم الصغیر دطبرانی ،

معجم اوسط د طبرانى ، كتاب الدعاء طبرانى ،
اصول السنه لابن الى زمين ، امثال الحديث لشيخ
الاصفهانى ، اخبار المكه للفاكهانى ، الادب لابن
ابى شيبه ، التوحيد لابن منده ، الجامع فى
الحديث لابن وهب ، الجهاد لابن ابى عاصم ،
الدعوات للبيهقى ، السنن الواردة فى الصحابه ،
الصلوة لابي نعيم ، جزرة خلف الامام للبخارى ،
القناعة لدينورى ، معجم ابى يعلى ، تهذيب
الاثار لطبرى ، شرح معانى الآثار لطحاوى ، مشكل
الاثار لطحاوى ، كتاب الاموال لابن زنجويه ،
مستخرج لطوسى ، مسند دابى حنيفه لابي نعيم ،
مسند دابى بكر للمروزي ، مسند ابن الجعفر ،
مسند دابن مالك ، مسند الربيع ، مسند الشاميين
، مسند د عمر بن عبدالعزیز ، معجم دابن المقرئ ،
معجم الصحابه ، معجم الشيوخ لابن عساكر ، دا
مجموعه د كتب الحديث ده چه عبارت د د

متون الحدیث نہ ۔ دا پہ فن د حدیثو کنبے لیکلے
شورے دی ۔

المبحث السابع

فی بیان المؤلفات الحدیث وانواعها

علماء ددے فن محدثین چہ دی پہ فن د حدیثو
کنبے دولس نوعہ کتب لیکلی دی ۔ صحیح ، جامع ،
سنن ، معجم ، مفرد ، غریب ، الجز ، مستدرک ،
اطراف ، فرد ، مراسیل ، مستند ،

صحیح : ہغہ کتاب تہ وائی چہ ، ما التزم المصنف علی

نفسہ ان لایروی ولا یذکر فی ہذا کتاب الاحدثنا

صحیگا ، یعنی د صحیح احادیثو مجموعے لہرہ

کتاب صحیح وائی عند اصول الحدیث ، لکہ

صحیح ابن حبان ، صحیح ابن خزیمہ ، صحیح

البخاری ، صحیح مسلم ، دوی پہ خان باندے

التزام د ذکر د احادیثو صحیحہ کرے دے ۔

جامع : ہجہ کتاب تہ وائی چہ ہجہ مشتمل وی اتو
مباحثولرہ - مناقب ، احکام ، اشراط القیامۃ ،
فتن ، قاید ، تفسیر ، اداب ، سیر ، لکہ جامع
الترمذی ، جامع البخاری ،

سنن : ہجہ کتاب تہ وائی چہ ہجہ کنبے
ذکر داحادیثو وی پہ ترتیب د ابواب فقیہ باندے -
لکہ سنن ابن ماجہ ، سنن ترمذی ، سنن نسائی ،
سنن ابی داود .

مسند : یذکر فیہ روایات الصحابہ بترتیب - ہجہ
کتاب چہ ہجہ کنبے روایات د صحابہ کرامو پہ
ترتیب ذکرشی - مثلاً اول مسانید د صدیق اکبر ﷺ
راغونہ کرے بیا د عمر فاروق ﷺ بیا د اسے درجہ پہ
درجہ ، افضل فالافضل یا افقہ دیتہ ئی کتلی وی
اوروایات ئی راجمع کرے وی - لکہ مسند احمد -

معجم : یذکر فیہ روایات الشیخ مرتباً -

ہجہ کتاب چہ ہجہ روایات دخیل شیخ مرتب ذکر

شوعے وی۔ لکہ دامعاجم دطبرانی چہ ثلاثہ دی داخکہ
 چہ دے دخیل شیوخوپہ ترتیب روان دے۔ پید اکول د
 حدیث پہ معجم کبیرے یرسخت دی کہ تاتہ پکبیرے
 حدیث ورك شى تاتہ ہیخ پتہ نہ لگی چہ امام طبرانی
 دا حدیث کوم باب کبیرے ذکر کرے دے۔

مفرد: الذی یحتوی علی روایات شخص واحد

ہغہ کتاب چہ دیو شخص پہ روایاتوباندے
 محتوی وی۔

غریب: ذکر فیہ تفردات تلمیذ واحد من شیخہ

ہغہ کتاب چہ یو تلمیذ دخیل شیخ نہ تفردات لری پہ
 ہغے ئی لیکلے وی۔ مثلاً یو تلمیذ ابوہریرہ ؓ دے
 اوہغہ د ابوہریرہ ہغہ روایت راجمع کرے وی کوم
 چہ دہ ترینہ زدہ کرے وی۔ او غیر نہ وی زدہ کرے۔

جز: ہغہ کتاب چہ مشتمل وی پہ روایاتوباندے
 فی جزیة واحدة۔ او مسئلة واحدة۔ لکہ جزرفع
 الیدین، جز قرآة خلف الامام۔

مستدرک : ما ذکر فیہ الاحادیث المتروکہ من کتاب صحیح فیہ علی شرط ذلک الكتاب . یعنی یو مصنف خپل کتاب کبضے شرائط لگولی وی . بیاپہ دغہ شرائطو برابر کل احادیث نہ وی راجمع کرے بل سرے را پیدا کری هغه روایات کوم چہ پہ شرط د دغہ مصنف برابر وی او دوی نہ وے ذکر کرے .

لکہ مستدرک علی صحیحین داپہ بخاری او مسلم لیکلے شوے دے . هغه روایات چہ ددوی پہ شرائطو برابر دی او دوی نہ دی ذکر کرے نو هغه حاکم را غستی پہ مستدرک کبضے حکم د حدیث پہ آخر کبضے وائی چہ « علی شرط المسلم » ، یعنی پہ شرط د مسلم برابر دے خو مسلم کبضے نشته . یا علی شرط البخاری یعنی پہ شرط د بخاری برابر دے خو بخاری کبضے نشته . یا وائی علی شرط المسلم و البخاری .

اطراف : هغه کتاب چہ یو طرف د حدیث پہ هغه

کبے مذکوروی لکه اطراف دابن عساگر۔

مراسیل : هغه کتاب چه محتوی وی په مرسله
تویاند ے لکه مراسیل د ابوداود۔

المبحث الثامن

فی بیان تحمل الحديث والفاظ التّحمل

مخکبے د دینه چه الفاظ د تحمل الحديث ذکر کرو
زمانه د تحمل الحديث خایو په نزد د اکثرینو باند ے
زمانه د تحمل الحديث هفت ساله ده یعنی اوو کلنی
ده۔ په اوو کالو کبے چه یو تلمیذ د شیخ نه روایت
کوی محدثین ئی مقبول گرځوی۔ او په نزد دامام
بخاری او محدثینو باند ے چه صحت د زمانه
د تحمل الحديث شروع کیری هغه پنځه کلنی ده چه
تلمیذ د شیخ نه روایت کوی او عمر د ده پنځه کاله وی
نو محدثین د اقبلوی د ے زمانه کبے خود دریالس
کالو واله هم قبلول نه دی پکار خو هغه زمانه کبے
اذهان دهغوی ډیر تیزوو۔ او دا چه په پنځه کاله زمانه

دتحمل الحديث كنبسے دوی قبلوی او دپنخه كاله
تلمیذروایات د شیخ نه مقبول گرځوی . دلیل په دے
باندے روایتین د حضرت حسین علیه السلام دی . حضرت
حسین علیه السلام دوه احادیث مرفوع لری . د نبی اکرم صلی الله علیه و آله نه
په اتفاق د اهل سیرو باندے چه نبی اکرم صلی الله علیه و آله د دنیا نه
رحلت کولو نو عمر د حضرت حسین علیه السلام پنخه كاله وو
په پنخه كاله كنبسے ئی دوه احادیث د نبی اکرم صلی الله علیه و آله نه
روایت کړی دی او شاگردانو ته ئی خود لری دی نو دینه
محدثین اخذ کوی چه که چرته زمانه د تحمل الحديث
پنخه كاله مقبوله نشی نو بیا به روایت د حضرت
حسین علیه السلام مقبول او نه گرځی . طریقه د تحمل
الحديث د شیخ نه او بیا دهغه نه تعبیر کول په
الفاظوسره داپه پنخه قسمه ده (۱) السماع من الشيخ
(۲) القراءة على الشيخ (۳) مراسلة او مکاتبة (۴)
مناوله (۵) وجاده . په دغه پنخو طریقو دوی اخذ د شیخ
نه کوی او بیا تعبیر ترینه په الفاظوسره کوی .

السمع من الشيخ : چہ شیخ بہ درس کولو او تلمیذ بہ ئی سماع کولہ دے دیارہ خہ الفاظ دی دہغے نہ دافہمیری چہ دلته تلمیذ دشیخ نہ سماع کرے دہ قرآنہ دے کرے۔

اول : چہ کلہ تلمیذ سماع انفرادی کرے وی نو تلمیذ وائی حدثنی فلان یا وائی سمعت فلان یا وائی قال لی فلان یا وائی ذکر فلان ہکذا تا سو چہ بہ کتب الحدیث کنبے د حدثنی فلان الفاظ پیدا کرے وو نو دا دلیل د سماع منفرد دہ۔ د شیخ خیل نہ یعنی انفرادی سماع شوے وی عام درس کنبے نہ وی شوے۔

دویم : چہ کلہ دا اجتماع صورتہ وی یعنی پہ عام درس کنبے ئی د شیخ نہ اوریدلے وی نوبیا تلمیذ وائی حدثنا فلان نوالفاظ چہ حدثنی فلان ، حدثنا فلان ، سمعت فلاناً ، قال فلان ، يقول فلان او ذکر فلان دا الفاظ د سماع الحدیث دی د شیخ نہ

القرآۃ علی الشیخ : چہ تلمیذ قرآۃ کوی او شیخ ئی
 اوری . قرآۃ علی الشیخ کبے چہ کوم تلمیذ قرآۃ
 کوی نو دا قاری پہ خپلہ وائی اخبرنی فلان یا انبانی
 فلان ، او کہ چرتہ داسے وی چہ یوشخص قاری دے او
 نور سامعین دی نو دا سامعین چہ کلہ روایت کوی
 دشیخ نہ نو وائی اخبرنا فلان یا انبانا فلان . ابن عیینہ
 پہ مینخ د اخبرنی ، اخبرنا ، انبئی ، انبانا ، حدثنی
 او حدثنا ، کبے د فرق قائل نہ دے ہغہ فرمائی چہ دا
 یول الفاظ پہ سماع کبے ہم استعمالیری . خو امام
 بخاری او جمہور محدثین پہ دے کبے د فرق قائل
 دی الفاظ د حدثنی او حدثنا تر سماع مختص کوی
 او الفاظ د اخبرنی او اخبرنا او انبئی او انبانا تر قرآۃ
 مختص کوی . دا چہ سماع او قرآۃ کبے بہتر کوم
 یودے نو پہ نزد امام بخاری او د ابن ابی ذیب او امام
 ابو حنیفہ او یو روایت دموالکوہم دے ددوی پہ
 نزد باندے قرآۃ د سماع نہ غورہ دے . او امام

شافعی رحمۃ اللہ علیہ امام احمد رحمۃ اللہ علیہ او یو روایت د موالکوهم
 شته دوی وائی چه سماع افضله ده د قراة نه . زمونږه
 دپاره دلیل دادے چه په وخت د سماع من الشیخ
 کبښے شیخ دومره متوجه روایت لره نه وی . خومره چه
 په صورة د قراة علی الشیخ کبښے متوجه وی . دلته
 شیخ طالب ته متوجه وی چه طالب خه غلطی کوی
 او چه غلطی او کړی د مخه سره دهغه جواب کوی .
 نو امام ابوحنیفه دے معنی ته کتلے دی چه په صورة
 د قراة علی الشیخ کبښے شیخ ډیر متوجه وی اصلاح
 د روایت لره . د صورة د سماع نه چه کله شیخ خپله
 درس کوی غیر لره په هغه کبښے احتمال د خطاء وی
 او که خطاء اوشی نو څوک ئی اصلاح نشی کولے ځکه
 چه تلمیذ خود شیخ اصلاح نشی کولے . او که
 تلمیذ خطاء شی نو شیخ دهغه اصلاح کوی . نو قراة
 علی الشیخ محفوظ وی د غلطی نه په نسبت د سماع
 من الشیخ نه .

مراسلة او مکاتبة

مراسلة او مکاتبة دیتہ وائی چہ شیخ خیل کتاب دہ
 تہ اولیبری دچاپہ ذریعہ . مثلاً زہ چاتہ خیل لیکل
 ورکرم چہ دا زما فلان تلمیذ تہ ورکہ نو دافراسلة او
 مکاتبة شو . اوہغہ بیا زما ددے کتاب نہ روایت
 کوی . بیادا مراسلة او مکاتبة پہ دوہ قسمہ دے .
 (۱) مقرون بالاجازة (۲) منقطع من الاجازة . نوایا دا
 الفاظ د اتصال دی اوکہ نہ دی . نوکوم صورتہ چہ
 دانقطاع دے نو پہ ہغے کہنے بعض علماء فرمائی
 چہ دا پہ لفظ د حدثنی سرہ نشی روایت کولے اوکوم
 چہ مقرون بالاجازہ وی نوپہ دے وخت کہنے داتلمیذ
 دخیل شیخ نہ پہ لفظ دحدثنی سرہ روایت کولے شی
 . نورہ بنکارہ خبرہ دہ چہ دا پہ اتصال کہنے پہ مقابلہ
 د خبرنی ا واخبرنا چہ الفاظ دقراة دی اوحدثنی او
 حدثنا چہ الفاظ دسماع وو دہغے درجے تہ نشی
 رسیدلے .

مناولہ : مناولة دیتہ وائی چہ شیخ خیل مرویات
راواخلی او لاس پہ لاس نی خیل تلمیذتہ ور کری۔
مثلاً ماخیل مرویات پہ یوہ کاپی کنیے لیکلی وی
اوہغہ زہ خیل شاگردتہ ور کری۔

مناولہ ہم پہ دوہ قسمہ دہ (۱) مقرون بالاجازة (۲)
منقطع عن الاجازة . وجادہ . وجادہ دیتہ وائی چہ
شیخ اعطاء ہم نہ وی کریے او امرئی ہم نہ وی کریے
بلکہ پہ طریقے د میراث یا بلہ طریقے سرہ ملائی
تلمیذتہ . مثلاً شیخ وفات شو او داد یلار ووی یا نی
نیکہ وو او پہ میراث کنیے دے تلمیذتہ کتب
پاتے شو بویہ ہغے کنیے نی د دہ مرویات پیدا کریل
نودیتہ وجادہ وائی۔

لکہ روایات د حسن بصری رضی اللہ عنہ د سرہ بن جناب
نہ پہ طریقے دو جادے سرہ دی دادہغہ مرویاتو
مجموعہ ورغلے وہ لاس د دہ تہ بعد الوقات د ہغہ نہ
اوروایات د محرمہ بن بکیر د خیل پلار تہ دایہ

طریقہ دو جادے سرہ دی اور روایات د عمر بن شعیب
 عن ابیہ عن جدہ دا پہ وجادے سرہ دی۔ نو پہ دے
 صورتہ کنبے تلمیذتہ پکار وی چہ تحقیق او کبری او
 الفاظ داسے ادا کبری چہ قرآتُ بخط فلان یا او وائی
 چہ قرآتُ فی کتابہ بخطہ۔ او کہ حدثنی فلان او وائی
 نو دا پہ حقیقت کنبے دباب د منقطع نہ جو پبری۔
 پہ دے تلمیذ حدثنی د الفاظ وود اتصال نشی
 کولے۔ صاحبان د اصول حدیث پہ مناو لہ کنبے
 تقریباً ستہ رتبات بیانوی۔ دا مونزہ ہغہ اجمال
 دہغے نہ راوا غستو۔ دا ہغہ انہم مبحث و و چہ
 مشتمل و و پہ الفاظ و د تحمل الحدیث باندے چہ
 مجملاً بیان کرے شو۔

المبحث التاسع فی ترجمۃ المؤلف والمؤلف

نہم مبحث پہ بیان د حال د مؤلف او حال د مؤلف
 کنبے دے۔ حال د مؤلف۔ نوم د مؤلف یعنی (د امام
 ترمذی، محمد دے او دیلار نوم ئے عیسی دے۔

نو شجرة دنسب ئی داسے دہ چہ محمد بن عیسیٰ بن
 ثور ابن موسیٰ بن ضحاک الترمذی السلمی ابو غی
 مکنی دے پہ ابو عیسیٰ باندے۔ دپلارنوم ئی ہم
 عیسیٰ دے نو ابن عیسیٰ شو اودخوی نوم ئی ہم
 عیسیٰ دے نو ابو عیسیٰ شو۔ داچہ سلمی ورتہ
 وائی منسوب دے بنی سلیم قبیلے تہ۔ اوداچہ بوغی
 ورتہ وائی نو دا کلے دے۔ دکلو دترمذ نہ پہ ساحل
 دجیحون باندے ماوراء النہر اومراد دنہر نہ نہرد
 بلخ دے۔ فروعا امام الترمذی شافعی المذہب
 دے۔ خودا محدثین دی یوطولیت لری پہ فن
 الحدیث کبے نوبعضے بعضے جزیاتو کبے ترجیح
 وزکوی مذہب آخرتہ۔ اوخوک چہ پہ دے مثبت
 کبے وی نو دا کہ یوہ جزئیہ کبے خروج اوکری نو
 داخہ عیب نہ دے۔ لاعلم دپارہ غیر محدث دپارہ
 داسے الفاظ او خروج مضر دے اواتباع دہوادہ
 نو فروعا امام ترمذی مقلد دشوافعو دے اوتارہ تارہ

خروج کوی د مذهب دشو افعونہ او ترجیح ورکوی
 مذهب د امام احمد رحمۃ اللہ علیہ وغیرہ تہ۔ ولادت ئی پہ
 ۲۰۹ ہجری کبیرے شوے وو اووفات ئی پہ ۲۷۹
 ہجری کبیرے شوے دے عمر دہ او یا (۷۰) کالہ
 دے پہ قول راجح باندے۔

رحلات علمیہ د امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ

د امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ اول سفر ئی الی خراسان وو دلتہ
 چہ کم مشہور مشائخ وو ہغوی نہ ئی
 اخذ او کرواویا مصر تہ لاپرو او دغہ رنگ کوفہ
 او حجاز مدینہ منورہ، مکہ معظمہ واسط پہ دے
 عظیمو بناریو کبیرے ئی دمشائخو نہ اخذ کرے دے

اساتذہ د امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ:

معروف استاذہ دہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دے، امام
 مسلم رحمۃ اللہ علیہ دے قتیبہ بن سعید البغلانی رحمۃ اللہ علیہ دے،
 علی بن حجر المروزی رحمۃ اللہ علیہ دے، دا معروف استاذہ
 د امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دی۔

اخذنی د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ نہ ہم پہ احادیث و کتبے
 کرے دے خوزیات اخذنی پہ علل و جرح او تعدیل
 کتبے کرے دے . ہم دا وجه دہ کتاب خپل کتبے چہ
 دے کلہ پہ حدیث باندے جرحہ ذکر کوی اویا
 دہغے توثیق بیانوی نو وائی سالت محمداً یعنی
 ماد امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ نہ دے راوی یاد دے حدیث
 متعلق تپوس او کپرو نو ہغہ راتہ داسے جواب را کپرو .
 نو اخذ د جرح او تعدیل نی د امام بخاری نہ کرے
 دے . اویا خپلہ امام بخاری پہ دوہ احادیث و کتبے د
 امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ تلمیذ دے . دوہ احادیث امام
 بخاری رحمۃ اللہ علیہ د امام ترمذی نہ اوریدلے دی . اوزدہ
 کرے نی دی . چہ یو حدیث د عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہ
 دے پہ کتاب التفسیر کتبے او دویم حدیث
 د ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ دے پہ کتاب المناقب کتبے
 او دے دوارو خایونو کتبے امام ترمذی تصریح کوی
 پہ دے باندے چہ ، ، اخذ عنی محمد ، ، یعنی دا روایت

مانہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ اخذ کرے دے۔ اوکلہ چہ امام
 ترمذی رحمۃ اللہ علیہ پہ درسونو د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ کنبے
 شرکت کولو نواخر کنبے ورتہ امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ
 فرمائی چہ **وَمَا اِنْتَفَعْتُ بِكَ اَكْثَرَ مِنْ مَا اِنْتَفَعْتُ بِنِي**، ماچہ
 خومرہ نفعہ تانہ واخستہ اے امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ
 دازیات دہ دہغہ نہ چہ تامانہ اغستے دہ۔ اورشتیا
 ذکی طالب باعث وی پہ مطالعے دشیح باندے ہم
 امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ ہم ددہ شیخ دے لیکن خہ
 ہیرا حدیثی د امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ نہ اخذ کرے دی۔

حافظہ امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ

پہ مینخ دائم و صحاح ستہ کنبے خصوصیت
 اوشہرت د دہ وو پہ حفظ باندے او واقعات د حفظ
 ددہ معروف دی۔ من جملہ دہغے نہ چہ دے خپلہ
 دہغے حکایت بیانوی۔ دے مبارک فرمائی چہ زہ
 روان حج تہ اووم اوپہ دے قافلہ د سفرزما کنبے پہ
 وسط د طریق کنبے دیوے بلے بناریہ مشائخ ملگری

شول - دے کبئے یوشیخ معروف و وچہ ہغہ
تلامیذ کثیر لرل ماتپوس او کپوچہ داخوک دے
نوماتہ ئی دہغہ اسم واغستو - ددہ نہ ماتہ پہ
طریقے دو جادے سرہ دوہ کتابونہ دا حدیثو
رار سیدلے وو او وجادہ مقرونہ بالاجازة نہ وہ - ہسے
زمالاس تہ راغلے وو ہغہ نہ وو وئیلے چہ
داتاسوور کرے امام ترمذی لرہ - ماوئیل چہ داموقع
دہ اوسفر دے شیخ تہ ورزم او ورتہ وایم چہ ماتہ
ستاد وہ کتابونہ رارسیدلی دی - کہ تاسونہ سماع
کوم نو تکلیف بہ شیء کہ تاسو خویشہ وی زہ بہ قراءۃ
او کریم ددے کتابونو پہ تاسو باندے یوبہ دا اتصال
مضبوط شی اوبل بہ دو جادے نہ خبرہ لارہ شی قراءۃ
لرہ اوزہ بہ بیا پہ اخبرنی سرہ تعبیر کولے شم - شیخ
دا ومنلہ - نواتفاقاً دہیر محبت او عجلت نہ مادخپل
رحل نہ دہغہ کتابونو پہ خائے دوہ نورتش کتابونہ
اوپری ووچہ کتاب مے کہ لاکر نو ہغہ تش کتابونہ

وو خودا وہ چہ یو کرت دا کتابونہ زمانظر نہ تیر شوی
 وو۔ اوپہ ماباندے دخالق دا احسان وو چہ کوم شیئ
 بہ زما دنظر نہ تیر شو نوہغہ بہ زما حافظہ کبے وو۔
 نوزہ شروع شوم سند او متن تہول وایم پہ ہغہ ترتیب
 باندے کوم ترتیب چہ پہ کتاب کبے ذکر وو۔ کله
 مے چہ دا یو جلد خلاص کرو او دویم کبے شروع کوم
 نوز مادے شیخ چہ وکتل چہ تش کتابونہ دی
 نوماتہ ئی اووئیل ،، ائتستہزی بی اما استحییت منی
 ، آیاتہ ماپورے توکے کوے حیانہ درخی زمانہ زما
 د سپینے گیرے نہ شرم نہ درخی چہ دوہرہ دے
 سترے کریم۔ نوماورتہ خپل حال عرض کہ چہ
 استہزاء نہ کوم خوزمانہ سہواً ہغہ کتابونہ پاتے دی
 او بیاض کاپیانے مے راغستی دی او داخہ چہ
 مے اووئیل دا زما حافظہ کبے وو۔ دہ اووئیل چہ خہ
 تمام ئی راتہ ورسوہ۔ نوہغہ دویم جلد مے ورتہ ہم
 تمام کرو بیائی ماتہ اووئیل چہ زہ ستا حافظہ معلوم

چہ یوشیء له نظره تیر کہ هغه خنگه ستا حافظه کبے
وی زه تاته خلویبنت احادیث سنداً او متناً قرآه کوم۔
نوددے کتابونونه بعدز ماشیخ خلویبنت احادیث
متناً او سنداً بیان کرل بیائی ماته او وئیل چه اوس
تول بیان کره نوزه شروع شوم په هغه ترتیب می ورته
بیان کرل۔ قوه دحافظے دامام ترمذی بین الائمة
الستة معروف وو او دومره معروف وو چه دے
عشرمرات حج ته تللے دے جرا ده به ډیره زیاته کوله
خاص کر داخل د صلوة کبے به ډیر زیات جړل او
د ډیره جرا دوچه نه دمبارک دسترگو نظر لارو۔
آخری ځل باندے چه کله حج ته ځی تلامیذ ورسره
دی۔ یو ځائے کبے ئی سرخکته کرو بیائی اوچت که
شاگردان پوښته کوی چه داسے موولے او کرل۔ امام
ترمذی ورته فرمائی زما چه سترگے بناوے نودغه
ځائے کبے یو ښاخ وو د ونے۔ قافلے واله به چه
سرخکته نه که دهغه به سرلگیدو۔ شاگردانواو وئیل

چہ دلتہ خورونہ نشتہ ۔ نو امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ او فرمائیل
چہ قافلہ واروی ۔ زما حافظہ دومرہ کارند کوی چہ زہ
تروسہ پورے ونہ نشم بیلوے ۔ تاسو ددے علاقے
دیوسپین گیری شیخ نہ تپوس او کپری چہ دلتہ ونہ
وہ او کہ نہ وہ کہ چرتہ ونہ نہ وی اوزہ خطاء بشوے
اووم نو نن نہ بعد درس حدیث نہ کوم او درس بندوم
بیازما حافظہ کبے اختلاط دے ۔ ہلتہ یوسپین
گیرے دھقان وو ۔ دھغہ نہ ٹی تپوس او کہ ہغہ
ووئیل چہ ہودے خائے کبے ونہ وہ او ہغہ بناخ
داسے وو چہ خوک بہ پہ او بن سور وو نوسریہ ٹی
لکیدو ۔ شاگردان راغلل امام ترمذی تہ فرمائی چہ
خبرہ ٹی رشتیا دہ ۔ امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ او فرمائیل چہ
یوہ بیلچہ پیدا کپری او دا خاورہ واروی معلومات
او کپری چہ ونہ شتہ او کنہ ۔ چہ کلہ ٹی بیلچہ راورہ
او ہغہ خاورہ ٹی لرے کرہ نو د ونی دہ را بنکارہ شو ۔
نوبیا ٹی تلامیڈوتہ او وئیل چہ مانہ کوم روایات

اورى هغه محفوظه وى . زما حافظه صحيح ده
 اختلاط نشته دى . ، ذالك فضل من الله يؤتیه من يشاء
 ، داد خدائے تعالیٰ احسان وو اوس زمانه كبنے داسے
 حافظه وائله شته بلکه نشته . خود اچه خلق وو هغه
 زمانے سره چه الله تعالیٰ هغوى ته كمال دقلم دومره
 نه وو وركړے بلکه دحافظے احسان پرے الله تعالیٰ
 كړے وو . او ددے زمانے په خلقو باندے الله تعالیٰ
 دقلم احسان كړے دے چه په ليكلو كبنے ډير تيز دى
 . كه هغه زمانه كبنے الله تعالیٰ خلقو ته دومره قوى
 حافظے نه وے وركړے او بيا په هغه خلقو كبنے
 خو هس هم دا حدیثو ليكل عیب بنكاريدو
 نو كيدے شی دا دين ته پورے داسے نه وے راپاتے
 شوے . هغوى به حافظو باندے دا هر چه رانيول .
 دا كتابت د حدیثو خوروستو شوے دے نواهل
 حدیث چه دا اعتراض كوى چه فقه او فروعات او

مذاہب دا پہ قرن ثالث او قرن رابع کبے جوہ شومے
دی دا پہ اول کبے نہ وو نو دا بدعات دی جواب دا
دے چہ تاسو خان تہ اہل حدیث وائی اولیکل د
احادیث پہ مائے ثالثہ اورابعہ کبے شومے دی ۔
اوداکم تفسیر چہ تاسو کوئی چہ دا حدیث صحیح دے
دا ضعیف دے دافلان دے دافلان دے دا پہ مائے
ثالثہ اورابعہ کبے شومے دی ۔ دے نہ ورنہ دے
دایوچاہم نہ دے کرے ۔ نوخنکہ داشقئی سنت او
ہغہ شقی چہ تفریع دفعے دہ پہ احادیثوباندے ہغہ
بدعت دے دافرق چاکرے دے ۔

حال د مؤلف :

کوم دولس اطلاقات چہ مونزہ مؤلفات الحدیث
کری وونویودہغے نہ جامع وو او یوسنن وو نو کتاب
ترمذی ہم جامع او ہم سنن دے ۔

اول خصوصیت : دا دے کتاب پہ مینخ د کتب ستہ
د صحاحو کبے دادے چہ جامع اوسنن سوا

دترمذی نہ بل نشتہ۔ ابوداؤد۔ ابن ماجہ اونسائی
سنن دی خوجامع نہ دی اومسلم صحیح دے
اوبخاری صحیح او جامع دے لیکن سنن نہ دے۔

دویم خصوصیت: ددے کتاب ہغہ استنباط
الاحکام علی طرز الفقہاء المجتہدین۔ صحاح ستہ
کنبے یوہم استنباط الاحکام پہ دے طرز نہ کوی پہ
کوم طرزئی چہ امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ کوی۔

دویم خصوصیت: ددے کتاب بیان الصحیح
والحسن والضعیف والغریب۔ یعنی حدیث صحیح،
حسن، غریب، او ضعیف، بیلوی دا کتبو کنبے صرف
پہ ابوداؤد کنبے مجملاً شتہ دے حدیث ضعیف
باندے رد کوی اوصحیح نہ ساکت پاتے کیگی۔ او
سکوت د ابوداؤد دلیل د حسن الحدیث وی عندہ۔

خلورہ خصوصیت: ددے کتاب بیان احوال الرواة
یعنی د راویانو حالات بیانوی۔ چہ دے کنبے فلان
راوی مجہول دے یالیس بثقۃ یا اسنادہ لیس

بالقوی وغیرہ اشارۃ کوی۔ ہغہ شان تفصیل کوم
 چہ تاتہ کتب د اسماء الرجال کوی ہغسی تفصیل
 نہ کوی حکہ چہ داکتاب د اسماء الرجال نہ دے۔
 خواشارہ کوی او عاقل تہ اشارہ کافی وی
پنجم خصوصیت : ددے کتاب بیان مذاہب
 الفقہاء فی ذکر اسامیہم۔

شیرم خصوصیت : ددے کتاب یذکر حدیث القوی
 فی اول الباب وبقیۃ الروایات یعبر عنہ بما فی الباب
 - قوی روایت پہ اول دباب کبے سنداً ذکر کرے
 شومے دی۔ بیاد ہغے نہ بعد باقی روایات اختصاراً
 وائی چہ وفی الباب عن فلان عن فلان۔ کہ دا
 اختصار امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ نہ وے کرے نو ددہ
 داکتاب پہ لسو مجلداتو کبے نہ راجمع کیدو۔

اووم خصوصیت : ددے کتاب چہ حوک
 مشہور بالکنیہ وی او اسم ئی خلق نہ پیژنی نو امام
 ترمذی ہغہ نہ تعبیر پہ اسم سرہ کوی دے دپارہ چہ

خلقو ته معلومہ شی چہ دا فلان دے چہ مکنی دے
 پہ فلان سرہ ۔ خوک چہ مشهور پہ اسم وی او کنیہ ئی
 خوک نہ پیژنی نو دہغہ نہ بیا تعبیر پہ کنیہ سرہ کوی
 ۔ او کله اجتماع د دواړو کوی ۔

اتم خصوصیت : ددے کتاب ذکر دا اختلاف دے
 روایاتو کبے ۔

نہم خصوصیت : ددے کتاب دادے چہ جمیع
 روایات مذکورہ فی الترمذی چہ دی معمول بہادی
 عند اهل العلم الا الحدیثین ۔ یعنی دوہ حدیثینو نہ
 سواء پہ ترمذی کبے د اول نہ تراخه پورے داسے
 حدیث نشته چہ پہ هغے د یو امام قول نہ وی ۔
 او دا عمل بالحدیث عند الفقهاء دلیل د قوۃ
 د حدیث دے او عدم عمل عند الفقهاء دا دلیل د
 ضعف د حدیث دے ۔ نو تبول حدیثونہ د امام ترمذی
رحمۃ اللہ علیہ معمول بہادی ۔ سواء د دوہ حدیثونونہ ۔
 نو یو حدیث پہ ابواب د سفر کبے پہ دے چہ نبی

اکرم ﷺ روایت دابن عباس ؓ دے۔ اوہغہ حدیث
 دا دے چہ نبی اکرم ﷺ جمع او کرہ بین الصلاتین پہ
 مدینہ منورہ کبے من غیر مرض ولا سفر ولا مطر۔
 اوس دا دھیچا مذہب ہم نہ دے۔ اوپہ خیلہ بہ امام
 ترمذی رحمۃ اللہ علیہ پہ آخرہ حصہ کبے فرمائی چہ
 زما دا حدیث غیر معمول بہا دے عند اهل العلم۔ او
 دویم حدیث بہ پہ ابواب الخمر کبے راشی ہغہ دا
 چہ کلہ چا شراب اوسکل بیائی ووہے خلوینت
 دُرے کہ بیائی اوسکی بیائی ووہے خلوینت
 دورے او کہ پہ خلورمہ دفعہ راگر خیدو شراب
 سکلوتہ نو ، ، فُقُلُوْکُ ، ، قتلئی کرئی۔ نو دا حدیث چہ
 ، ، فُقُلُوْکُ ، ، پہ دے ہیچا ہم عمل نہ دے کرے کہ
 مذاہب اربعہ دی کہ اهل الظواہر دی او کہ فقہ
 جعفریہ والہ دی ہیچا ہم دانہ دی وئیلے چہ د شرب
 الخمر حکم قتل دے۔

تصانیف امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ

امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دیر تصانیف لری ۔ معروف ئی جامع السنن دے ۔ او من جملہ دتصانیفود دہ نہ کتاب التاریخ دے ۔ کتاب العلل دے ۔ او د کتاب العلل دترمذی شریف دویم جلد سرہ ضمیمہ دہ ترمذی شریف سرہ داہم وئیلے کیری ۔ اسماء الصحابہ ، کتاب الجرح والتعدیل ، کتاب الزهد ، کتاب التفسیر ، الرباعیات فی الحدیث ، الاثار الموقوفة ، او العلل الصغیر ، داچند تصانیف د امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ دی مصنف ددہ چہ ترمذی شریف دے ۔ عبد اللہ بن محمد الانصاری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ کتاب الترمذی انفع عندی من صحیح البخاری والمسلم لتعمیم نفعہ للخواص والعوام ۔ او مراد عوامونہ عام علماء دی د دینہ اخذ مجتهد کولے شی او دیر قوی الذہن ئی کولے شی ۔ ہر عالم اوہر طالب ئی نشی کولے ۔ امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ پہ خیلہ

یوخل تلامیذو ته وائی ، من کان فی بیتہ کتابی
 هذا کان نبی ﷺ فی بیتہ یتکلم ، ، خکہ چہ بہ کومو
 روایاتو جرحہ دہ ہغہ دخپلہ ذکر کرے دہ او کوم چہ
 صحیح دے دہغے ئی تائید کرے دے ۔ اطلاق
 دصحت اود حسن ئی کرے دے ۔

شرح دجامع الترمذی الشریف

اولہ شرح ابن عربی المالکی یوہ مطولہ شرح
 لیکلے دہ پہ نوم دعارضۃ الاحوذی باندے اخذ
 مسائلو د پارہ دیرہ خہ دہ پہ ہرباب کبے لس ،
 پنخلس ، یا شل مسائلو تہ اشارہ کوی چہ دے
 حدیث نہ دے خبرے تہ اشارہ دہ ۔ اود تحقیق لغوی
 او تغین د مذاہب الفقہاء نہ قاصرہ دہ ۔
 د مذاہبواقوالو لہ جامعہ نہ دہ چہ دے باب کبے
 خمورہ مذاہب دی او اسامی دہغہ فقہاؤ خہ شی
 دی دا نہ ذکر کوی ۔

دویمہ شرح المنقح الشذی ۔ لابن سید الناس ،

دریمہ شرح شرح الجامع لابن رجب الحنبلی ،
 خلیورمہ شرح شرح الزوائد لابن الملقح دابن
 حجر عسقلانی رحمۃ اللہ علیہ دہ خو موجودہ نہ دہ پہ فتح
 الباری کنبے ئی حوالہ پرے ور کہے دہ چہ دا خبرہ
 ماپہ شرح دترمذی کنبے حل کہے دہ علماء د دینہ
 اخذ کوی چہ ابن حجر عسقلانی رحمۃ اللہ علیہ دترمذی شرح
 لیکلے دہ خو مطبوعہ نہ دہ چرتہ پہ مخطوطاتو کنبے
 بہ پراتہ وی ۔ شپرمہ شرح قوۃ المغتذی جلال الدین
 سیوطی رحمۃ اللہ علیہ لیکلے دہ جاشیہ دترمذی اکثرأ د دینہ
 اخذ کوی ۔ اوبہ شرح مجمع الآثار دا ابن الطاهر
 لیکلے دہ ۔ اتمہ شرح دابن النقیب دہ ۔ داہم موجودہ
 نہ دہ پہ دے زمانہ کنبے اسلافو کنبے اوبہ
 مخکینو علماء کنبے دمختلفو مذاہب د مقلدینو
 شرحے وے ۔ دورہ د علم الحدیث چہ راغلہ پہ
 سرزمین د ہندوستان پاندے د ہغے نہ بعد
 احنافو علماء اوفقہاؤ بیاد دے دیرے زیاتے شرحے

ليکله دي . من جمله دهغه نه شرح د ابی حسن
السندي ، شرح د عبد القادر بن اسماعيل الحسيني
ده شرح د شيخ سراج السرهندي ده ، نفع القوة
المعتدي ده ، جائزة الشعوذي ده ، په اردو زبان کښه
د بديع الزمان لکنهوي ، هداية الاوزعي ، بحل
نکات الترمذي ده ، د ابی طيب ، تقرير الترمذي او
الورد الشذي د محمود حسن الديوبندي ، عرف
الشذي د شاه انوار شاه کشميري رح ده ، تحفة
الاحوذی د مبارك پوری چه د اهل حديث د په
شروحود ترمذي کښه تحفة الاحوذی د مبارك پوری
ډیره جامعہ شرحه ده . خواتتهائی متعصب اهل
حديث د په بے انصافی کوی په ډيرو اوقاتو کښه
لکه بے خایه په بدرالدين عینی لگی په صاحب
دهدايه لگی حق دده سره نه وی په هغه خائے کښه
چه مونږه تحقيق کرے دے خود دے دخپل تعصب
مذهبی د وجه نه رد کوی . خو قلم کښه تعصب دا ډیر

بدکار دے اود سپکو خلقو کار دے۔ دے وجہ نہ
 زما رسائل تمام تہ رسیدلی دی خو قبل تمام عمری
 الی اربعین سنہ (حاشیہ) زہ دہغے اشاعت نہ کوم حکہ
 چہ خلویبت کلنی نہ مخکبے کم عقلی دہ د دینہ
 وپاندے دانسان ذہن تیزوی ، قلم ئی تیزوی ،
 زبان ئی تیزوی ، خلویبت کالو نہ بعد عقل تمام تہ
 اورسی بیاپہ مخکینو تشدداتو ہم خفہ وی ۔ چہ
 داماخہ کرے دی نویا کہ الفاظ وی راکنتیرو ل بہ
 شی ۔ او قلم چہ خورشی بیانہ کنترولیگی ۔ تاسو
 زمونرہ فقہاؤ کبے د عبدالحی لکنہوی رسائل
 او گوری خومرہ لوئے فقیہ دے خو قلم ئے د تشدد نہ
 دک دے ۔ ماتہ زما یو شیخ او وئیل چہ د دے پہ وجہ
 پوھیگے ؟ ما او وئیل چہ نہ ۔ ماتہ وائی چہ د دہ وفات
 پہ دوہ ویشت کالہ کبے شوے دے ۔ اولس کالہ

((یا اسفاه واہ کاشکی خلویبت کلنے تہ رسیدلی وی چی ددہ مبارک رسائل ددہ بہ ژوند کبے جہاب
 وے خومرہ بہ خہ وے فاء ثم اہ ثم اہ ۔ (از مصحح)))

کبیراً افتاء ته ناست وو تصانیف ئی د اتلس کاله نه
 بعد تر دوه ویشته کاله پورے په څلور کاله کبیرے
 کرے دی . نو خامخابه تیزی کوی . ځکه چه هلك
 دے او د هلك سپری ذهن تیز وی ، قلم ئی تیز وی ،
 ژبه ئی تیزه وی ، نو داسے لگیدلے دے چه صاحب
 د خلاصے چه د ازموڼېه احنافو د فقہے نه معروف متن
 دے او د ایا عمر نسفی تصنیف دے او یاد ابن کمال
 باشا تصنیف دے او یاد لطف الله نسفی تصنیف دے
 . د ا لطف الله نسفی لږ کمزور دے په نسبت
 سره (حاشیه) دے نور و ته خو که ابن کمال بادشاه یا
 عمر نسفی وی نو دا د احنافو د معروفو ققهاؤ نه دی
 او دده الفاظ دهغه باره کبیرے دادی وائی چه که
 احتیاط او نکرم نوالفاظ د کفر ئی بنسکاره دی په دے
 کبیرے ، و الاشارة کا اهل الحديث د محرماتو نه ده .

(۱) دا د حضرت شیخ صاحب مبارک خپل تحقیق دے زموڼېر مرشد حضرت پیراړچي به فرمائیل چه زه
 د لطف الله نسفی رحمه الله مزار ته لازم ماته معلومه شوه چی داد ډیر گملو اولیا کرامو د جملې نه وو . ۱۲
 سید محمد ایاز علی شاه السیفی

نو دانسب د کفر داسے یو فقیہ لره دادده د قلم تیزی ده
 - تاویل پکبیسے او کره یا ووايه چه دا دتفرداتو دده نه
 دی یا او وایه چه د الفاظ ئی صحیح نه دی - نومبارك
 پوری چه دے د شرحے ئی صفت کوم چه ډیرخه
 کتاب ئی لیکلے دے - خودا تعصب ئی بے انصافی
 ده چه د احنافو سره ئی تعصب کړے دے - پکار
 داوه چه د هر مذهب دلائل را واخلی نو د احنافو دلائل
 ئی هم را غستنې دی - فقه الاسلام وادلته دا
 دمعصرینو نه یو حنفی لیکلے ده لیکن دومره
 انصاف ئی کړے دے چه تراوسه پورے عرب
 ممالکو کبیسے عرب خبر هم نه دی چه دا حنفی دے
 او خائے په خائے حنفیت ته ترجیح ورکوی - داسے
 کتاب ئی لیکلے دے چه انصاف نه ډک دے -
 نوتا سودپاره دانه وایم چه تانگو تحفة الاحوذی واخلی
 یائی او گورئ - خوشرح بهترینه شرح ده - روستو
 ډپوره مهارت نه چه دخپلے حنفی فقہے نه خه

خبر شیء - او ادله موخه مطالعہ کرل بیائی کہ اخلے
 او گوری نوخہ خبرہ دہ - دترمذی حل پکنے دے او بل
 پورہ دہ پہ دوارو جلدینو باندے لگیدلے دہ - علامہ
 بنوری چہ داتلمیذ دشاہ انوار شاہ کشمیری دے دہ
 پہ اول جلد دترمذی باندے معارف السنن لگولے
 دے - او داداسے یوہ عجیبہ شرح دہ چہ بیابہ خلف
 اوسلفو کنبے دترمذی اول جلد چاہم داسے نہ دے
 حل کرے کوم چہ دہ حل کرے دے - خود تحقیق
 لغوی او ذکر روایاتو د مافی اللباب نہ قاصرہ دہ -
 پہ دے کنبے تحفة الاحوذی تہ نشی رسیدلے مدغہ
 شان نزول السوی دہ دشیخ اظہر حسین ، اودغہ شان
 ہدیة المجتبی دہ ، الطیب الشذی دہ داشتیاق
 احمد دہلوی ، حاشیہ دخیل احمد سہارنپوری دہ
 تعلیقات دشیخ احمد محمد شاگرد دے داتمذی
 ہغہ مختلفے شرحے اودہغے اسامی وو -

اعتزاز

ٲولولوستونكو نه هيله كوم چي كومي غلطيء
 ستاسويه نظر راغلي دهغيء په اصلاح كښي مونږه
 سره مرسته وكړئ اودغه مجموعه چي ستاسويه
 لاس كښي ده په دي كښي دهر قسم اغاٲونسبت به
 كاتب ته كولې شي ځكه چي دا دبنده عاجز ابتدائي
 ترتيب وو چي تاسوئي ترينه مستفيد كړئ .

د سلگونو ديني كتابونو لپاره زمونږو سره په اړيکه كي شي
 واټس ، تليگرام
 اړيکي : +93706912702

https://T.me/Ezatullah_sultanzai

<https://m.facebook.com/ezatullah.sultanzai>

د ملاؤدو پټه

مکتبه: دربار عالیہ سیفیہ رحمانیہ رحمن باغ شریف

متہ شبقدر

03439137818

المکتبه الخادمیہ انقلاب روڈ سوپریزٹی پائیان پشاور

03138003281

المکتبه: رشیدیہ ملک مارکیٹ زیارت روڈ کچلاک

0306381941

المکتبه: مدینہ کتاب پلورنچی اسحاق زئی مارکیٹ

جلال آباد بنار داریکوشمیرہ ۰۷۷۱۰۲۴۰۴۷

المکتبه النظامیہ جامع مسجد حضرت ابویوب

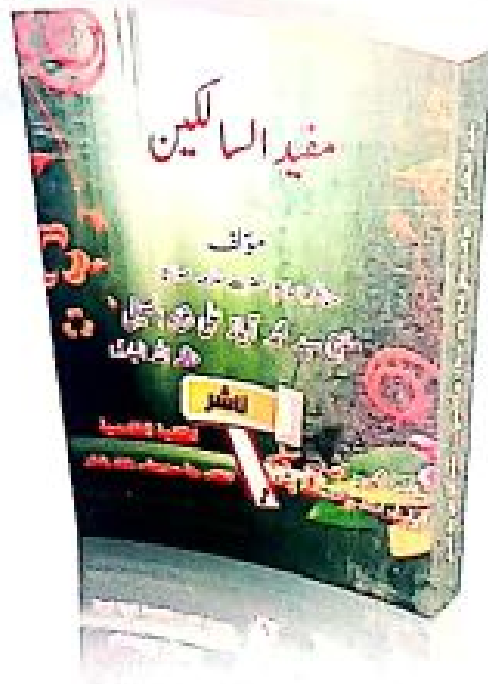
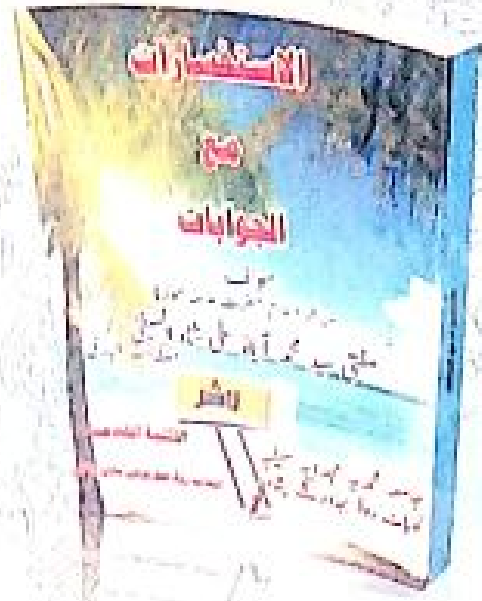
انصاری گھنٹہ گھر پشاور

03005893316/03358317496

مکتبه حمیدیہ ملک مارکیٹ زیارت روڈ کچلاک کویتہ

مکتبه دارالاحناف کامران مارکیٹ نیواہہ مردان

03159167771

Designed By:
Fahim Aftab302811100app

المكتبة الخادمية
انقلاب روڈ، محلہ غریب آباد، سوہریزی، پان، پشاور
03219173114